

Samfunnsøkonomiske gevinster av et Fotball-EM i Norge i 2016

Dag Morten Dalen¹

Lars Håkonsen²

14. august 2009

Utarbeidet på oppdrag fra Norges Fotballforbund

¹ Professor i samfunnsøkonomi ved Handelshøyskolen BI.

² Førsteamanuensis i samfunnsøkonomi ved Høyskolen i Telemark og forsker ved Telemarksforsking.

Innhold

Innhold	2
Sammendrag	4
1. Innledning.....	8
1.1 Nærmere om oppdraget.....	8
1.2 Metodisk tilnærming	9
1.3 Prissatte vs. ikke-prissatte effekter	11
2. Noen særskilte utfordringer for et EM-arrangement i Norge	12
2.1 Generell infrastruktur og kapasitet for besøkende.....	12
2.2 Stadionkapasitet og anleggsinvesteringer.....	13
2.3 Etterbruk av nye anleggsinvesteringer	14
2.4 Beliggenhet og tilgjengelighet	14
2.5 Prisnivå.....	15
3. Noen sentrale prinsipper for beregning av kostnad og nytte.....	17
3.1 Ressursbruk er kostnad, ikke nytte	17
3.2 Alternativkostnaden er (ofte) noe annet enn faktisk betaling.....	18
3.3 Arbeidskraftskostnader	18
3.4 Ekstraordinært arbeid knyttet til dugnadsinnsats under arrangementet.....	19
3.5 Skattefinansierte midler er dyrere enn privatfinansierte	21
3.6 Omfordelte spillemidler er (mye) billigere enn annen finansiering av anleggsinvesteringer	21
3.7 Betalingsvilje er oftest høyere enn faktisk betaling for varer og tjenester.....	22
3.8 Prisjustering og kalkulasjonsrente.....	23
3.9 Utlendingers vs nordmenns konsum.....	24
3.10 Ringvirkninger kan være store i en region, men langt mindre for nasjonen.....	26
3.11 Oppsummering angående total omregning fra markeds-kostnader til samfunnsøkonomiske kostnader	27
4. Nyttevirkninger under arrangementet	28
4.1 Kommersiell verdi av et EM-sluttspill.....	28
4.2 Fortrengnings- og tiltrekningseffekter	29
4.3 Overnatting.....	31
4.4 Økt forbruk fra utlendinger i Norge under arrangementet	36
4.5 Betalingsvilje for EM som en nasjonal "happening"	40
4.6 Kort oppsummering.....	45

5. Nyttevirkninger etter arrangementet	46
5.1 Vurdering av varige effekter på turisme til landet og vertsbyer	46
5.1.1 To eksempler på prissetting	47
5.1.2 EM2016 – et tentativt anslag	48
5.2 Verdi av etterbruk av idrettsanlegg.....	49
5.3 Bidrag til byutvikling	54
5.4 EURO 2016 og oppslutning om idrett.....	57
5.5 Kompetanse.....	57
6. Avsluttende kommentarer	58
Referanser	59

Sammendrag

Fotballforbundene i Sverige og Norge ønsker å samarbeide om å arrangere EM-sluttspillet i fotball i 2016 – UEFA EURO2016, og NFF har i den forbindelse gitt oss i oppdrag å vurdere de samfunnsøkonomiske gevinstene for Norge av et slikt arrangement.

Den foreliggende rapporten har følgende oppbygning. I kapittel 1 redegjør vi for oppdraget og metodetilnærming. I kapittel 2 omtaler vi noen sentrale utfordringer ved å arrangere et EM-sluttspill i Norge. Disse er knyttet til kapasitet på generell infrastruktur og stadionanlegg, etterbruk av arenaer, beliggenhet og prisnivå. I kapittel 3 omtaler vi de generelle prinsippene for beregning av samfunnsøkonomiske nytte- og kostnadskomponenter. Kapittel 4 og 5 gir en oversikt over våre vurderinger av de samfunnsøkonomiske gevinstene av EURO2016. Kapittel 4 tar for seg gevinster som realiseres under selve arrangementet, mens kapittel 5 vurderer gevinstene som realiseres etter arrangementet. I kapittel 6 avrunder vi med noen avsluttende kommentarer.

Stort arrangement – økonomisk og idrettslig

Et fotball-EM er et av de absolutt største idrettsarrangementer som kan gjennomføres. Så vidt vi kjenner til overgår et fotball-EM som idrettsarrangement kun av et sommer-OL og et fotball-VM når det gjelder sentrale elementer som publikumsdeltakelse og medieinteresse for arrangementet. Salg av TV-rettighetene og reklame genererte om lag 1,1 milliarder Euro i forrige EM-sluttspill (EURO2008 – Østerrike/Sveits). Gjennom de fire ukene arrangementet pågår forventes det at over en million utenlandske EM-turister vil besøke Norge. Disse vil fylle opp nær all ordinær hotellokapasitet i regionene omkring Oslo/Lillestrøm, Stavanger og Trondheim, og i tillegg utløse et stort behov for ekstraordinær overnatting. De besøkende fra utlandet i juni 2016 vil medføre en betydelig omsetningsøkning for det lokale næringslivet i disse byene. ***Utlendingenes samlede EM-relaterte forbruk, inklusiv overnatting, servering og uteliv, er beregnet til å kunne beløpe seg til om lag 7 milliarder kroner – som et middels anslag.***

Samfunnsøkonomiske gevinster - prissatte

På noen områder har vi kommet med relativt godt funderte tallanslag på samfunnsøkonomiske gevinster. Dette gjelder hovedsakelig gevinster som realiseres under selve arrangementet. Størstedelen av dette er knyttet til verdien av å motta det store antallet utlendinger som skal tilbys ekstraordinær innlosjering og som forventes å bruke betydelige beløp på restaurant- og utelivsrelatert forbruk. ***Her har vi anslått samfunnsøkonomiske nettogevinster, og vårt midlere anslag beløper seg til om lag 1,8 milliarder kroner.***

Samfunnsøkonomiske gevinster – prissatte, men tentative

På andre områder – deriblant betalingsvilje for EURO 2016 som et kollektivt gode og effekter på turisme i etterkant av mesterskapet – har vi også kommet med egne anslag. Disse er mer tentative ved at de bygger på studier av andre idrettsarrangementer enn EURO 2016. Selv om anslagene er å regne som tentative, mener vi at de gir informasjon om hvilken størrelsesorden slike gevinster kan ligge i. ***Vårt tentative anslag på befolkningens betalingsvilje for folkefesten ligger i størrelsesorden 2,5 milliarder kroner, mens vårt anslag på turismeeffekten er mer beskjedent med sine 600 millioner kroner. Vi understreker at det er stor usikkerhet heftet ved slike anslag.***

Samfunnsøkonomiske gevinster – ikke-prissatte

Vi har også omtalt en del andre effekter knyttet til etterbruksverdi av arenainvesteringer, folkehelse og organisasjonsutvikling, men disse er ikke prissatt. Når det gjelder etterbruksverdier av arenaer har vi vektlagt å forklare prinsippene for hvordan disse kan beregnes. Imidlertid har vi ikke hatt tilgang til detaljert nok informasjon til at disse lar seg prissette i denne omgang.

Prissatte vs. ikke-prissatte effekter

I samfunnsøkonomiske nytte-kostnadsanalyser er det som oftest et betydelig dilemma å skulle trekke opp grensen mellom hvilke virkninger en skal forsøke å tallfeste og hvilke som kun skal omtales uten forsøk på tallfesting. I mange typer prosjekter er kostnadene mer håndfaste og konkrete enn nyttevirkningene. Dermed egner kostnadene seg bedre for tallfesting enn mange typer nyttevirkinger. Dette kan innebære en form for skjevhet i det

som blir utfallet av mange slike analyser, dvs. at kostnadselementer er detaljert og komplett kalkulert mens mange potensielt viktige nyttekomponenter kun blir omtalt, men ikke tallfestet. Slik vil det i noen grad også være for en nytte-kostnadsanalyse av et fotball-EM i Norge. Det er mulig å tenke seg en betydelig nytteverdi av bl.a. nordmenns positive opplevelse av arrangementet på generell basis, av arena- og byutvikling, samt av markedsføringsverdi som skaper fremtidig økt turisttrafikk til Norge generelt og vertsbyene spesielt.

Manglende muligheter for prissetting av gevinster må således ikke forveksles med disse effektene samfunnsøkonomiske betydning. Gevinster av potensielt stor størrelsesorden kan ofte være svært vanskelig å tallfeste. Når slike gevinster ikke lar seg tallfeste på faglig grunnlag, blir det til syvende og sist politikernes ansvar å vurdere hvordan disse skal vektlegges når de treffer egne investeringsvalg eller innvilger statstilskudd.

Tabell 1 oppsummerer de ulike samfunnsøkonomiske gevinstene av EURO 2016 i Norge - både de som er forsøkt tallfestet og de som kun er omtalt. For de omtalte, men ikke tallfestede gevinstene, har vi brukt addisjonstegn (+) til å markere vår skjønnsmessige vurdering av deres innbyrdes relative tyngde. Unntaket er inntekter fra UEFA. Dette vil være gjenstand for forhandlinger mellom arrangørlandet/-landene og UEFA, og vi har per i dag ikke grunnlag for å vurdere forventet størrelsesorden for dette beløpet. For de to tentative anslagene har vi ikke valgt å operere med ulike nivåer (lavt, middels, høyt), siden punkttestimatet i seg selv og kildene til usikkerhet er svakere fundert.

Tabell 1. Oppsummering av samfunnsøkonomiske gevinster av EURO 2016. 2009-kroner.

Gevinstfaktor, kapittelhenvisning i parentes	Status i rapporten	Anslått verdi, mill. kroner		
		Lavt	Middels	Høyt
Effekter under arrangementet:				
Inntekter fra UEFA (4.1)	Omtalt	(gjenstand for forhandlinger med UEFA)		
Nettogevinst av overnatting (4.2)	Prissatt	100	200	300
Nettogevinst av utlendingenes forbruk (4.3)	Prissatt	816	1.584	2.592
Betalingsvilje for "happening"/folkefesten (4.4)	Prissatt – tentativ	2.500		
Effekter etter arrangementet:				
Effekter på turisme (5.1)	Prissatt – tentativ	600		
Etterbruk av idrettsanlegg (5.2)	Omtalt	+++		
Byutvikling (5.3)	Omtalt	++		
Folkehelse (5.4)	Omtalt	+		
Kompetanseutvikling (5.5.)	Omtalt	+		
Total – kun prissatte		4.016	4.884	5.992

1. Innledning

Denne rapporten analyserer samfunnsøkonomiske virkninger av at Norge i samarbeid med Sverige arrangerer fotball-EM i 2016. Bakgrunnen for notatet er at Norges Fotballforbund og det svenske fotballforbundet vil fremme en søknad om å arrangere dette mesterskapet. Norges del av søknaden utformes av Fotballforbundet. Det foreligger flere rapporter i forbindelse med denne søknadsprosessen. Disse rapportene tar for seg sentrale deler av arrangementet, deriblant

- Transportløsninger, overnattingskapasitet
- Kampoppsett, arenabehov, infrastrukturløsninger
- Kostnadsberegninger for anleggsinvesteringer

Disse rapportene inneholder imidlertid ikke beregninger av samfunnsøkonomiske nyttevirksomheter for Norge av å gjennomføre et slikt arrangement.

1.1 Nærmere om oppdraget

Vår rapport identifiserer – og til en viss grad tallfester – sentrale samfunnsøkonomiske nyttevirksomheter i forbindelse med et EM i Norge. I tillegg foretar vi noen mer prinsipielle vurderinger av noen av de viktigste kostnadselementene, for å regne om fra direkte betalbare kostnader til samfunnsøkonomisk relevante kostnadsbegreper.

Det er viktig for oss å understreke at vi med denne rapporten ikke tar mål av oss å skulle komme med noen fullstendig nytte-kostnadsanalyse for et EM-arrangement. Oppdraget gitt av NFF består av å gjennomføre en studie av de samfunnsøkonomiske gevinstene et slikt arrangement vil ha for Norge. Sentrale gevinster vil være kommersielt salg før, under og etter arrangementet (reiser, overnatting, restaurant- og uteliv og shopping), en eventuell norsk andel av de kommersielle inntektene fra selve arrangementet (billett, reklame og TV-lisensinntekter), innbyggernes opplevelse av den folkefesten arrangementet skaper, og etterbruk av arenaområder. Andre aktuelle ikke-prissatte effekter omfatter organisasjonsutvikling, merkevarebygging, bidrag til byutvikling og helseeffekter.

Kostnadene knyttet til arealutvikling, sikkerhet og logistikk ivaretas i andre delprosjekter, og inngår således ikke i oppdraget som ligger til grunn for denne rapporten.

Vårt engasjement har vært kortvarig, med oppstart medio juni og avslutning medio august. Med et så kortvarig oppdrag er det sterkt begrenset hvilket selvstendig datagrunnlag det er mulig å etablere, og hvilke bearbeidinger og analyser det har vært mulig å gjennomføre.

Det er imidlertid vanlig å utarbeide nytte-kostnadsanalyser og beslektede analyser av "economic impact" i forbindelse med søknader om store idrettsarrangementer. Vi har vektlagt å identifisere slike studier, for deretter å vurdere på hvilken måte dette kunnskapsgrunnlaget også kan gi relevant informasjon om mulige effekter av et fremtidig fotball-EM i Norge. Denne typen beregninger har blitt foretatt for bl.a. OL i Tromsø i 2018, OL i London i 2012, fotball-EM i Sveits/Østerrike i 2008, fotball-EM i Nederland/Belgia i 2000 og fotball-VM i Tyskland i 2006. For EM i Sveits/Østerrike foreligger til dels omfattende beregninger og analyser basert på intervjuer av et stort antall besøkende.

Vi har hatt løpende dialog med NFF under arbeidet. Prosjektleder Helge Dønnum og prosjektkontroller Dag Morten Meltveit har på denne måten gitt verdifulle innspill til arbeidet. I tillegg har Erik Magnus Sæther i PwC Norge og Mark Ambler i PwC UK bidratt med råd og ideer. Tron Møller Natland i NFF og Ragnar Kjos i PwC Norge bidro med nyttige kommentarer og saksopplysninger i forbindelse med sluttredigering av rapporten. NFF har ikke lagt noen føringer på analyser og konklusjoner. Forfatterne står alene ansvarlig for analysene og konklusjonene i rapporten.

1.2 Metodisk tilnærming

Det vil kunne være vesentlige forskjeller mellom en del av de prinsippene og tallene som presenteres i vår rapport og det som er praksis for en del utenlandske "economic impact" studier, herunder den som ble gjennomført for Sveits/Østerrike. Et stort arrangement krever stor arbeidsinnsats og mye investeringer forut for og under arrangementet. En del utenlandske studier synes å la dette telle med på den positive siden i beregningene, dvs. at økt bruk av arbeidskraft og byggeaktiviteter m.v. er en form for nyttevirkning i det

samfunnsøkonomiske regnskapet. Dette bryter i sterk grad med det som er etablert praksis for norske nytte-kostnadsanalyser.

For Norge er det etablert stor konsensus om hvordan nytte-kostnadsanalyser skal gjennomføres, og Finansdepartementet har i mange år lagt ned et betydelig arbeid for å etablere prinsipper og normer for slike analyser. Vi viser her blant annet til Finansdepartementets veiledere og NOU'er omkring temaet. Formålet med disse dokumentene er å oppnå en form for faglig standardisering, slik at ulike prosjekter og tiltak blir analysert på en faglig relevant og sammenlignbar måte, enten det gjelder samferdselstiltak som broer og tunneller eller andre typer prosjekter. SNFs arbeid med å kvalitetssikre opplysninger angående nytte- og kostnadsvirkninger av et OL i Tromsø i 2018, Andersen m.fl. (2008), er et godt eksempel på en analyse som tilfredsstillende disse prinsippene. For å være til noen hjelp for oppdragsgiver og beslutningstakere for øvrig, er det vesentlig at også våre tallanslag og andre vurderinger bygger på det som er etablert praksis når det gjelder norske nytte-kostnadsanalyser. Vi viser her til avsnitt 3 for en nærmere omtale av slike prinsipper.

Siden analysen ikke tar mål av seg å utgjøre en fullstendig nytte-kostnadsanalyse av EURO2016, med oppstilling og sammenligning av alle prissatte gevinster og kostnader, har vi ikke foretatt diskonteringer av de enkelte beløpene. Alle beløpene som er fremkommet gjennom egne beregninger er beregnet i 2009-kroner, men beløpene er i ikke neddiskontert til nåverdi i 2009. Talloppstillingene er derfor statistisk – som om alle effektene ble realiseres i 2009. Unntaket er våre tentative anslag for befolkningens betalingsvilje for EURO 2016 og den såkalte "legacy-effekten". Disse er basert på andre studier, og på en slik måte at de her er å tolke som nåverdianslag i 2009.

I en komplett nytte-kostnadsanalyse av EM2016 vil en måtte foreta fremskrivninger av realverdier og diskonteringer av alle elementene – både gevinster og kostnader – i tråd med arrangementets "livssyklus" for å danne et bilde av den samfunnsøkonomiske avkastningen av EURO 2016 – vurdert som et investeringsobjekt (se avsnitt 3.8).

1.3 Prissatte vs. ikke-prissatte effekter

På det mer overordnede plan, er det som oftest et betydelig dilemma i forbindelse med nytte-kostnadsanalyser å skulle trekke opp grensen mellom hvilke virkninger en skal forsøke å tallfeste og hvilke som kun skal omtales uten forsøk på tallfesting. I mange typer prosjekter er kostnadene mer håndfaste og konkrete enn nyttevirkningene. Dermed egner kostnadene seg bedre for tallfesting enn mange typer nyttevirkingene. Dette kan innebære en form for skjevhet i det som blir utfallet av mange slike analyser, dvs. utbroderte og detaljerte kalkyler over de fleste kostnadselementer og kun generell omtale av potensielt viktige, men vanskelig tallfestbare nyttekomponenter. Slik vil det i noen grad være også for en nytte-kostnadsanalyse av et fotball-EM i Norge. Det er mulig å tenke seg betydelig nytteverdi av bl.a. nordmenns positive opplevelser av arrangementet på generell basis, eller av markedsføringsverdi som skaper fremtidig økt turisttrafikk til Norge generelt og vertsbyene spesielt. Tallfesting av disse virkningene med noen tilfredsstillende nøyaktighet er imidlertid meget utfordrende, og ville kreve ressurser langt utover det vi har hatt til rådighet. Det kan imidlertid være mulig å komme med enkelte tentative anslag basert på studier gjort i andre land som har gjennomført lignende arrangementer.

2. Noen særskilte utfordringer for et EM-arrangement i Norge

Et fotball-EM er et av de absolutt største idrettsarrangementer – og arrangementer overhodet – i verden. Så vidt vi kjenner til overgår fotball-EM i fotball kun av sommer-OL og fotball-VM når det gjelder sentrale elementer som publikumsdeltakelse under arrangementet og medieinteresse for arrangementet. For et lite land med så spredt bebyggelse som Norge innebærer dette enkelte særskilte utfordringer. Disse utfordringene utelukker selvsagt ikke at et slikt arrangement i Norge kan fremstå som samfunnsøkonomisk lønnsomt, men en slik lønnsomhet vil i stor grad avhenge av hvordan Norge som arrangørland klarer å møte disse. Noen faktorer er i denne sammenheng nærmest naturgitte (lite og spredtbygd) og således vanskelig å påvirke, mens det på andre områder er rom for å treffe beslutninger som direkte påvirker mulighetene for et suksessfylt arrangement – også i samfunnsøkonomisk forstand.

2.1 Generell infrastruktur og kapasitet for besøkende

Estimert antall besøkende fra utlandet for Norges del av fotball-EM er beregnet til omlag 1,1 millioner. Det finnes betydelige transportutfordringer knyttet til å ta imot og sende tilbake så mange personer via flyplasser, havner, privatbiler, busser m.v. I tillegg til selve transporten til/fra arrangørlandet og vertsbyene, er det også omfattende interne transportbehov knyttet til å komme seg til og fra bosteder, oppholdssteder/Fan Zones, stadioner m.v. Videre skal det skaffes overnatting og bespisning for de besøkende. For et land som Norge vil det utvilsomt by på en del kapasitetsmessige utfordringer å få alt dette til å fungere mest mulig knirkefritt.

I land med langt større befolkning og byer vil den totale eksisterende kapasiteten på alt fra flyplasser, interne transportløsninger og overnatting være større, og dermed virker det rimelig å anta at det vil være enklere å absorbere den ekstra kapasiteten et EM-arrangement krever. Dette fordi den EM-spesifikke kapasiteten utgjør en mindre prosent av den absolutte kapasiteten i utgangspunktet. For Norges del vil man være avhengig av å fortrenge nærmest all annen aktivitet og bruk av kapasitet for å "rydde plass" til de EM-spesifikke behovene for transport og overnatting. Både flyplasser og hotell- og restauranttilbud i vertsbyene må nærmest i sin helhet utelukkende betjene EM-gjester dersom man skal kunne gjennomføre et arrangement av denne typen.

Et mulig positivt moment som bør tas i betraktning, er at dersom kapasiteten på antall inn- og utflyvninger per dag blir for lav til å håndtere all ønsket trafikkflyt under et EM, vil dette i noen grad kunne utløse en lengre gjennomsnittlig oppholdstid per utenlandsk besøkende under arrangementet. Siden en betydelig del av de omtalte nyttevirkningene i kapittel 4 er knyttet til merinntekter fra utenlandske besøkende under arrangementet, kan en således tenke seg en viss positiv effekt av knapp reisekapasitet. Motstykket til dette vil imidlertid trolig være at en del potensielle besøkende ikke vil eller har mulighet til å legge inn slik ekstra oppholdstid, og at det totale besøkstallet dermed vil gå ned sammenlignet med et sted med så stor transportkapasitet per dag at alle kan ankomme og reise på sine mest foretrukne tidspunkter.

Et annet mulig positivt moment, er at større bruk av ekstraordinær eller midlertidig overnattingskapasitet kan tenkes å være en kostnadsmessig fordel. Slike overnattingstilbud kan generere inntekter som i mindre grad motsvares av driftskostnader eller fortrenge ordinære inntekter enn det som er tilfelle for mer tradisjonell overnatting. Vi tenker da på økt bruk av campingplasser, ekstraordinære campingtilbud, overnatting på skoler m.v.

2.2 Stadionkapasitet og anleggsinvesteringer

Norges del av EM-søknaden er basert på totalt fire stadionanlegg med netto kapasitetstall på hhv. 50 000, 40 000 og to på 30 000. Dette er krav fra UEFA som må tilfredsstilles for å være teknisk kvalifisert for å søke arrangementet. Det kreves åpenbart betydelige anleggsinvesteringer for å få fire norske stadionanlegg til å tilfredsstille disse kravene, og dette er dokumentert i egne rapporter fra vertsbyene.

I andre større fotballnasjoner enn Norge, vil en i større grad kunne benytte allerede eksisterende stadionanlegg. Behovet for investeringer i større tribunekapasitet er altså svært forskjellig for Norge og en del andre nasjoner.

2.3 Etterbruk av nye anleggsinvesteringer

En annen og kanskje ennå vesentligere forskjell mellom Norge og større fotballnasjoner, er at det i mange andre land vil være en langt større ordinær bruksverdi av store stadionanlegg. I den grad det ikke finnes store nok (eller moderne nok) stadionanlegg fra før, vil det i de fleste større europeiske byer kunne være en betydelig etterbruksverdi av å få større eller mer moderne anlegg. Dette ganske enkelt fordi det er et publikumsgrunnlag som tilsier at det kan være bruk for denne kapasiteten.

For Norges del er imidlertid situasjonen heller den at stadionanlegg på 50, 40 eller 30 tusen seter er *for store* i forhold til den ordinære bruken av anleggene etter et EM. Det må antas at det for hver enkelt fotballklubb finnes en *optimal kapasitet* på deres respektive hjemmearenaer. En kapasitet som er større enn den optimale vil da virke negativt siden kampene vil foregå med halvfulle tribuner, jf. flertallet av Tippeligakamper som spilles på Ullevaal. Norge vil derfor få ekstra kostnader knyttet til å måtte bygge ned tribunekapasiteten etter at EM er over, for å unngå at arenaene blir for store i forhold til klubbenes behov. Dette bekreftes av vertsbyenes egne arenarapporter, jf. kapittel 5.2.

Gode planer og strategier for optimalisering av utbyggings- og etterbruksløsninger fremstår således som en viktig faktor som påvirker den samfunnsøkonomiske avkastningen av arrangementet.

2.4 Beliggenhet og tilgjengelighet

Her tenker vi på beliggenhet i forhold til de ulike landene som deltar i et EM, og reisemuligheter fra disse. Norges plassering på kartet medfører at de aller fleste supportergruppene har relativt lange reiser, med fly som det eneste alternativet dersom lange reiser som strekker seg over flere dager skal unngås. Kontrasten blir relativt stor hvis vi sammenligner mot forrige EMs arrangørland, Sveits og Østerrike. Disse landene har en ideell plassering med tanke på tilkomst fra både nord, sør, øst og vest. Ikke minst var det her et praktisk og velfungerende alternativ med bussreiser pga korte gjennomsnittlige avstander fra de fleste land, i kombinasjon med god infrastruktur for vegtransport på det kontinentaleuropeiske motorvegnettet. EURO 2008 i Sveits/Østerrike var en stor suksess når

det gjaldt publikumsoppslutning. De store forskjellene når det gjelder beliggenhet og tilgjengelighet kan tilsi at en bør legge inn en viss forsiktighet i forhold til å overføre erfaringstallene fra Sveits/Østerrike til Norge. Det vil bli både dyrere og mer tungvint å komme seg til og fra Norge for mange av de deltagende nasjonene enn det som var tilfelle for arrangementet i Sveits og Østerrike.³

2.5 Prisnivå

Norge er som kjent et utpreget høykostland. Dette gjelder for prisnivået generelt, men i særdeleshet for enkelte varegrupper som er av særskilt stor betydning for turister generelt, og besøkende til et EM-arrangement spesielt. Et fotball-EM er – på godt og vondt – en utpreget folkefest, og konsum av alkoholholdige drikkevarer kan nærmest sees på som en integrert del av arrangementet. Her vil de besøkende møte et unikt høyt prisnivå i Norge.

For besøkende til et fotball-EM må det selvsagt, som i alle andre sammenhenger, antas å være en sammenheng mellom prisnivå og etterspørsel. Det observerte konsummønsteret fra tidligere arrangørsteder kan dermed ikke uten videre antas å bli gjentatt i Norge. En sammenlignbar prisindeks for alkoholholdige drikkevarer ligger for eksempel på 210 for Norge, mens den for OECD i gjennomsnitt er på 100, og på 91 og 75 i hhv. Sveits og Østerrike, samt på 140 i Storbritannia. Dette fremgår av følgende tabell, der vi har valgt ut noen varegrupper som antas å være særlig viktige for besøkende under et EM. Utvalget av land er europeiske land som er eller har vært aktuelle i forbindelse med fotballmesterskap i senere tid eller i fremtiden. I tillegg vises gjennomsnittet for landene i Euro-sonen, samt for hele EU og OECD.

³ På den annen side ligger ikke Norge mer tungvint lokalisert enn Portugal, som arrangerte EM i 2004.

Tabell 2. Sammenlignbare prisindekser for utvalgte europeiske land i 2005. OECD-snitt = 100⁴

Varegruppe/ Land	Totalt privat konsum	Ikke- alkoholholdige drikkevarer	Alkoholholdige drikkevarer	Matvarer	Transport	Restaurant og hotell
Norge	144	163	210	154	199	176
Sverige	121	122	134	115	153	140
Østerrike	105	97	75	108	137	113
Sveits	142	111	91	145	141	142
Storbritannia	113	122	140	108	148	135
Tyskland	107	104	75	102	128	109
Portugal	88	99	90	84	119	88
Polen	56	85	82	61	96	76
Ukraina	27	55	41	36	50	45
Eurolandene	104	99	85	101	125	112
EU-landene	101	102	92	96	127	114
OECD	100	100	100	100	100	100

Vi ser at Norge er det klart dyreste landet for samtlige vare- og tjenestegrupper. Det ligger altså an til at besøkende til Norge vil stå overfor et betydelig høyere prisnivå enn det de er vant til fra sine respektive hjemland eller i andre tidligere arrangørland det foreligger erfaringstall fra. Dette vil dermed måtte tas hensyn til i antagelser angående konsummønstre under oppholdet i Norge og også evt. angående hvor mange som faktisk ønsker å komme til et fotball-EM i Norge.

⁴ Kilde: <http://stats.oecd.org/>. -> "Purchasing Power Parities (PPP) Statistics" -> "2005 PPP Benchmark results" -> Table 1.11: Price levels for expenditure at average OECD prices (OECD = 100).

3. Noen sentrale prinsipper for beregning av kostnad og nytte

Vi går her gjennom noen utvalgte temaer når det gjelder nytte- og kostnadskomponenter som vil ha stor relevans i forbindelse med et EM-arrangement. Fremstillingen bygger bl.a. på Finansdepartementets (2005) veileder for samfunnsøkonomiske analyser. Deler av fremstillingen er også i stor grad inspirert av SNFs beregninger omkring OL i Tromsø 2018, Pedersen (2008a, b) og Andersen m.fl. (2008). I tillegg gjør vi enkelte egne vurderinger der det kan synes som om et EM-arrangement krever bruk av forutsetninger og antagelser som ikke uten videre kan hentes fra tidligere beregninger.

3.1 Ressursbruk er kostnad, ikke nytte

Utgangspunktet for all samfunnsøkonomisk tenkning er at ressursene i en økonomi er begrenset. Vi må derfor prioritere mellom dem; skal vi bruke mer ressurser på et prosjekt eller tiltak, må vi bruke mindre på noe annet. Vi sier derfor at ressursbruken har en *alternativkostnad*, og denne alternativkostnaden er definert som verdien av det ressursene ellers best kunne ha blitt brukt til hvis vi ikke brukte dem til vårt prosjekt. Ressursbruk er derfor intet mål i seg selv, men et middel for å skape nytteverdier for brukerne av de varer og tjenester som skapes av ressursbruken.

I enkelte "Economic Impact"-analyser kan det se ut som om dette forholdet har blitt snudd på hodet, dvs. at økt sysselsetting (bruk av arbeidskraft) omtales som en fordel i seg selv og inngår på nyttesiden i kalkylene. Det er selvsagt relevant å ta hensyn til evt. redusert arbeidsledighet som en mulig effekt av et stort offentlig prosjekt eller lignende, men det er helt urealistisk å anta at all bruk av arbeidskraft i et prosjekt kan bli rekruttert fra folk som ville være ufrivillig arbeidsledige uten prosjektet. Standardforutsetningen er derfor at arbeidskraft som inngår i en prosjektkalkyle beregnes å måtte hentes fra annet lønnet arbeid, og har dermed fulle kostnader. Se imidlertid også avsnittene 3.3 og 3.4 nedenfor om bl.a. behandling av arbeidskraftskostnader, herunder hensyn til arbeidsledighet og bruk av utenlandsk arbeidskraft, samt kalkulering av dugnadsarbeid.

3.2 Alternativkostnaden er (ofte) noe annet enn faktisk betaling

De fleste ressurser har en gjengs markedspris; arbeidskraft har en markedslønn, maskiner- og anleggsutstyr har en markedsleie per time, råvarer og innsatsvarer har en markedspris osv. I en beregning av samfunnsøkonomisk kostnad, er det flere grunner til at relevant kostnad for ressursbruken kan avvike fra de markedspriser og -lønninger som faktisk betales. SNFs rapporter og notater omkring OL i Tromsø (Andersen m.fl. (2008), Pedersen (2008a, b)) inneholder beregninger der overgangen fra faktisk betalbare kostnader til samfunnsøkonomisk relevante kostnader (alternativkostnader) for diverse OL-anlegg vises på en trinnvis og pedagogisk måte. Skatt på varer og tjenester samt arbeidskraft er en viktig kompliserende faktor, dvs. hvordan skal betaling av merverdiavgift, arbeidsgiveravgift og inntektsskatt m.v. hensyntas i kalkylene? Det fører for langt å gå inn på dette i detalj her, men vi kommenterer tre sentrale forhold når det gjelder omberegning fra betalbar kostnad til alternativkostnader i separate punkter nedenfor: hhv. arbeidskraftskostnader, skattefinansiering og spillemiddelfinansiering.

3.3 Arbeidskraftskostnader

Korrekt arbeidskraftskostnad avhenger av hvor arbeidskraften som sysselsettes i vårt prosjekt hentes fra. Vi kan her skille mellom fire mulige tilfeller:

- i. Arbeidskraft som fra før er sysselsatt i privat sektor i Norge. Her er den relevante kostnaden full bruttolønn pluss arbeidsgiveravgift og merverdiavgift. Med andre ord er den relevante kostnaden lik faktisk betaling for arbeidskraften (inklusive mva og arbeidsgiveravgift).
- ii. Frivillig arbeidsledige. Dette er arbeidskraft som trekkes ut fra sofakroken. Denne arbeidskraften bidrar ikke til betaling av noen skatt i utgangspunktet (inntektsskatt, aga, mva). Alternativkostnaden er her kun verdien av personens tapte fritid, og personens kompensasjon for å arbeide mer blir dermed personens nettolønn, dvs. bruttolønn fratrukket inntektsskatt. Nettolønningen er derfor den relevante kostnaden for personer som er frivillig arbeidsledige i utgangspunktet. Dvs. at verken inntektsskatt, arbeidsgiveravgift eller mva inngår i den relevante kostnaden.

Pedersen (2008a) beregner ut fra dagens skattesatser og antatt inntektsnivå at omregningsfaktoren dermed blir ca 0,556, dvs. 55,6 % av markedskostnaden.

- iii. Ufrivillig arbeidsledige. Dette er personer som ønsker arbeid, men som ikke får det i utgangspunktet. Vi antar da at slike personer er kvalifiserte til å motta arbeidsledighetstrygd. Det å sysselsette en ekstra ufrivillig arbeidsledig i et prosjekt er dermed enda "billigere" enn å sysselsette en frivillig arbeidsledig. Dette fordi staten sparer utbetaling av arbeidsledighetstrygd dersom en slik person sysselsettes. Når det tas hensyn til den samlede effekten av alle skatter samt spart arbeidsledighetstrygd, finner Pedersen (2008a) en total omregningsfaktor for denne type arbeidskraft på 0,209, dvs. kun 20,9 % av markedskostnaden.
- iv. Utenlandsk arbeidskraft. En utenlandsk arbeider som kommer til Norge som en direkte følge av et prosjekt, betaler i utgangspunktet ingen inntektsskatt, arbeidsgiveravgift eller merverdiavgift til Norge. Når en slik person sysselsettes, vil dermed all betalt norsk skatt være en netto økning til statskassen. Den delen av total betaling som kommer tilbake i statskassen er dermed ingen relevant kostnad for bruk av denne arbeidskraften. Totaleffekten av dette blir dermed at bruk av utenlandsk arbeidskraft kostnadmessig kan sidestilles med frivillig arbeidsledige i punkt ii) ovenfor, dvs. at omregningsfaktoren blir 0,556 også for utenlandsk arbeidskraft.

Den samlede omregningsfaktoren for arbeidskraften som benyttes i et prosjekt eller tiltak blir ut fra dette en veiet sum av omregningsfaktorene for de fire typer arbeidskraft omtalt ovenfor. Størrelsen på den totale omregningsfaktoren vil dermed åpenbart variere ut fra en rekke forutsetninger omkring konjunktursituasjonen og arbeidsledighet, bruk av utenlandsk arbeidskraft m.v. I de fleste sammenhenger vil imidlertid den klart største andelen av arbeidskraft bli av type i) ovenfor, dvs. norsk arbeidskraft som fra før har arbeid. SNFs anslag på total omregningsfaktor i en normal konjunktursituasjon er ca 89 % av de markedsbaserte lønnskostnadene.

3.4 Ekstraordinært arbeid knyttet til dugnadsinnsats under arrangementet

Investeringer i stadionanlegg og annen infrastruktur vil i all hovedsak benytte ordinær arbeidskraft, og prinsippene for verdsetting av denne er omtalt i forrige overskriftspunkt.

Under selve arrangementet vil det imidlertid trolig bli en betydelig bruk av arbeidskraft som arbeider på ekstraordinære vilkår og under ekstraordinære omstendigheter. Vi tenker da på en rekke type dugnadsbasert arbeid for idrettslag og fotballklubber m.v. for å tilby ulike typer ekstra overnattingskapasitet (skoler m.v.), boder, kiosker og andre midlertidige bespisningstilbud, vakter og arrangementshjelp osv. Totalt sett vil det bli en betydelig mengde arbeid som vil foregå på denne måten, og spørsmålet blir da hvordan man skal kalkulere kostnaden for denne type dugnadsbasert arbeid.

I forhold til prinsippene for verdsetting av ordinært lønnet arbeid i forrige punkt, virker det i utgangspunktet mest rimelig å sammenligne dugnadsinnsats med tilfelle ii), frivillig arbeidsledige, i omtalen ovenfor. Den relevante kostnaden er i så fall individenes nettolønn, som er den kompensasjon de selv ville sitte igjen med for å ofre en time fritid for å arbeide en time ekstra. Dette resonnementet forutsetter at dugnadsinnsats under EM sidestilles med å jobbe flere timer i individenes ordinære jobb.

Å betrakte dugnadsinnsats som ekvivalent med mer arbeid i ordinær jobb kan imidlertid i en del tilfeller virke noe strengt. Vårt personlige inntrykk fra f.eks. OL på Lillehammer, var at mange individer hadde både glede av og lyst til å være med på å bidra til en slik "happening". I den grad dette er tilfelle, blir dugnaden i praksis gratis i samfunnsøkonomisk forstand. Dette dersom en sidestiller dugnadsinnsatsen med andre fritidsaktiviteter. Dvs. at de som arbeider dugnad selv betrakter dugnadsarbeidet som noe de har glede av å være med på – på samme måte som andre fritidsaktiviteter. For en del individer vil det her trolig også være relevant å operere med negativ kostnad, dvs. at disse individene i prinsippet ville være villig til å betale for å delta på OL-relatert dugnadsarbeid i stedet for å ha ordinær fritid.

Vi vil tro at relevant kostnad for dugnadsarbeid totalt sett vil ligge et sted mellom alternativene a) å sidestille dugnadsarbeid med ordinært arbeid og b) å sidestille dugnadsarbeid med fritid. En enkel og sjablongmessig håndtering kan da være å benytte et uveiet snitt av dette, dvs. *halvparten av individenes nettolønn* som et anslag på relevant kostnad per time dugnadsarbeid. Det presiseres imidlertid at dette kun vil være et relevant perspektiv for svært unike og attraktive begivenheter; det kan åpenbart ikke være slik at

samfunnsøkonomisk relevante arbeidskraftskostnader generelt kan gjøres vesentlig lavere ved å erstatte ordinær sysselsetting med dugnadsarbeid.

3.5 Skattefinansierte midler er dyrere enn privatfinansierte

Det er velkjent (i all fall blant økonomer) at de fleste typer skattlegging skaper effektivitetstap og svekker total verdiskapning i en økonomi. Dette tas hensyn til ved å bruke et anslag på en skattefinansieringskostnad per krone ekstra skatteinntekt. I Norge er gjeldende anbefaling for skattefinansieringskostnaden på 20 øre per krone eller 0,2. For hver krone av et prosjekts totale kostnad som skal finansieres av offentlige midler, må dermed kostnaden multipliseres med en faktor på 1,2 for å ta hensyn til skattefinansieringskostnadene. Et helt konkret eksempel kan her være et anlegg til 2 mrd som finansieres med 50 % over statsbudsjettet og 50 % fra private investorer. I så fall belastes statskassen med 1 mrd, og etter justering for skattefinansieringskostnader vil dermed totalkostnaden for anlegget bli oppjustert til $1 \cdot 1,2 + 1 = 2,2$ mrd.

3.6 Omfordelte spillemidler er (mye) billigere enn annen finansiering av anleggsinvesteringer

Kalkylene for OL i Tromsø var basert på at idretten selv skulle finansiere 22,3 % av de OL-relaterte idrettsanleggene. Dette skulle skje ved omfordeling av tippemidler som ellers ville gått til ordinære idrettsanlegg rundt om i landet. Dermed ville 22,3 % av de totale anleggskostnader for Tromsø ikke medføre noen netto økning i investeringer i idrettsanlegg for landet totalt sett, men kun en omplassering. Sagt på en annen måte; 22,3 % av anleggskostnaden for Tromsø-OL lå allerede inne i nullalternativet og ville således påløpe både med og uten Tromsø-OL. I utgangspunktet er dermed disse 22,3 % "gratis" i forhold til ekstra anleggskostnader. Den relevante samfunnsøkonomiske kostnaden er da ikke knyttet til ekstra anleggskostnader, men til endret nytteverdi (bruksverdi) av anleggene. Det ville blitt færre ballbinger, fotballhaller, skianlegg m.v. rundt om i landet, og dette gir tapt bruksverdi knyttet til de fortrenge anleggene. I stedet ville vi fått OL-spesifikke anlegg i Tromsø. Siden de ordinære (ikke-OL-spesifikke) idrettsanleggene ville blitt prioritert høyere enn de OL-spesifikke anleggene hvis idretten selv skulle prioritere på ordinær basis (uten

hensyn til OL), må det antas at bruksverdien er høyere for de fortregnte anleggene ellers i landet enn det som er tilfelle for OL-anleggene. SNFs beregninger tok hensyn til dette ved å bruke en skjønsmessig reduksjon i bruksverdi på 11,68 % av de overførte anleggsinvesteringene.

Dersom vi tar fradrag i bruksverdi på 11,68 % for gitt, blir totaleffekten som følger: En stadioninvestering på 1 mrd kr vil kostnadmessig telle fullt ut dersom den bygges i tillegg til ordinære tippemiddelfinansierte anleggsinvesteringer. Dersom denne investeringen blir finansiert med offentlige midler (over statsbudsjettet), skal den i tillegg kostnadmessig oppskaleres – jf. forrige overskriftspunkt – med en faktor på 1,2 slik at relevant kostnad blir 1,2 mrd kroner. Dersom investeringen i stedet finansieres ved omprioritering av tippemidler, vil – gitt OL-forutsetningene – den relevante kostnaden kun bli på $0,1168 \cdot 1 = 116,8$ mill. kroner. Vi kan altså konkludere med at omfordelte spillemidler er langt billigere enn ekstrafinansierte stadionanlegg, og da spesielt dersom disse er finansiert over statsbudsjettet. På den annen side er denne konklusjonen selvsagt følsom overfor hva som forutsettes om endret bruksverdi når ordinære tippemiddelfinansierte anlegg erstattes av EM-spesifikke investeringer. Et fratrekk på ca 12 % synes å være et forsiktig anslag på reduksjonen i bruksverdi. Dersom det legges til grunn en større reduksjon i bruksverdi, vil forskjellen i samfunnsøkonomisk relevant kostnad mellom tippemiddelfinansierte anlegg og andre finansieringsformer kunne bli betydelig mindre.

3.7 Betalingsvilje er oftest høyere enn faktisk betaling for varer og tjenester

Hittil har vi omtalt ulike typer omregning fra faktisk betalte kostnader til samfunnsøkonomisk relevant kostnad. Når det gjelder nyttevirksomheter, er det sentralt å poengtere at det er total nytte målt i penger (betalingsvilje) som er utgangspunktet for det samfunnsøkonomiske nyttebegrepet, ikke faktisk betaling.

En fotballkamp med 50 000 tilskuere kan brukes som eksempel. Anta at den ivrigste tilskueren er villig til å betale 2 000 kroner for å se en slik kamp. Faktisk billettpris er 400 kroner. Hvis vi sorterer publikums maksimale betalingsvilje i fallende rekkefølge, la oss for å fullføre eksemplet anta at individenes maksimale betalingsvilje følger funksjonen $MB = 2\,000$

– $0,032 \cdot X$, der X er antall (rangerte) tilskuere. Dette betyr at tilskuer nr. 50 000 har maksimal betalingsvilje på $2\,000 - 0,032 \cdot 50\,000 = 400$ kr, dvs. nøyaktig lik billettprisen. Dermed finnes det 50 000 tilskuere som er villige til å betale billettprisen, og kampen blir akkurat utsolgt.

Total betalingsvilje for de 50 000 tilskuerne på vår eksempelkamp blir ut fra dette 60 mill kr, mens faktisk betaling for billetter blir kun en tredjedel av dette, dvs. 20 mill kroner. Vi sier da at publikum totalt sett sitter igjen med et konsumentoverskudd på 40 mill kr, og dette er definert som total betalingsvilje (60) minus faktisk betaling (20).

Den samfunnsøkonomiske nytten av kampen i dette eksemplet er 60 mill kroner. Dette ville det også være dersom de samme 50 000 personene så kampen gratis. Faktisk betaling spiller her ingen rolle siden dette kun blir en omfordeling av midler mellom publikum og arrangør. Dette så lenge samtlige tilskuere er norske.

I en norsk nytte-kostnadsanalyse er det imidlertid kun norske innbyggers nytte og konsumentoverskudd som teller med. Publikum fra utlandet vil kun bli inkludert i kalkylen gjennom deres faktiske betaling for billetter, som teller fullt ut som samfunnsøkonomisk inntekt for Norge.⁵

Store begivenheter som EM- eller VM-kamper kan ha svært høy maksimal betalingsvilje blant de ivrigste (og rikeste) potensielle publikummere. Den totale nytten målt i penger kan dermed bli betydelig høyere enn i eksemplet ovenfor. Høy betalingsvilje blant de ivrigste tilskuerne er selvsagt også forklaringen på omfanget av svartebørssalg av billetter til denne type eksklusive begivenheter.

3.8 Prisjustering og kalkulasjonsrente

En total nytte-kostnadsanalyse av et EM i 2016 vil i hovedsak omfatte

⁵ Dersom deler av billettinntekten tilfaller UEFA og ikke norske arrangører, blir det kun den delen av utlendingers billettbetaling som tilfaller norsk arrangør som teller med som samfunnsøkonomisk inntekt for Norge.

- Kostnader ved investeringer i stadionanlegg og evt. annen nødvendig infrastruktur i perioden frem til 2014 (jf. UEFA sine krav skal anleggene være klare 2 år før arrangementet, altså 2014).
- Diverse driftskostnader i løpet av arrangementsåret 2016, og da konsentrert om selve gjennomføringsperioden.
- Nyttevirkninger under arrangementet
- Nyttevirkninger etter arrangementet; etterbruksverdi av anlegg, reklameeffekt på turisme for Norge generelt og vertsbyer spesielt m.v.

Det vil dermed oppstå diverse typer kostnader og nyttevirkninger på ulike tidspunkter. Kalkylene som innhentes og beregnes nå i 2009 må derfor ta hensyn til at ulike priser og kostnadskomponenter kan utvikle seg ulikt fremover i tid. En trenger da forutsetninger om lønnsnivå og øvrige priskomponenter. Det er da mest hensiktsmessig å fjerne generell inflasjon og beregne alle virkninger i faste 2009-priser. Videre må virkninger som oppstår på forskjellige tidspunkt beregnes tilbake som nåverdi i 2009. Eventuelt kan man også beregne sluttverdier i (f.eks.) 2016. Dersom alle priser er i faste priser (uten generell inflasjon) skal nåverdien beregnes ved hjelp av en reell kalkulasjonsrente. I beregningene omkring OL i Tromsø ble det lagt til grunn en reell kalkulasjonsrente på 2 %. Dette tilsvarer Finansdepartementets anbefalte nivå på risikofri reell kalkulasjonsrente. Det er således ikke lagt inn et risikotillegg i kalkulasjonsrenten. For nærmere detaljer angående prisjustering, realpriser og diskontering til nåverdier vises det til Pedersen (2008a) s. 5-10.

3.9 Utlendingers vs nordmenns konsum

Vi har allerede omtalt at utlendingers betalingsvilje for selve opplevelsen av å se EM-kamper ikke er relevant i en norsk nytte-kostnadsbetraktning. Det konsumentoverskuddet utlendinger sitter igjen med er derfor ikke relevant, mens nordmenns konsumentoverskudd for EM-kamper, Fan Zone-opplevelser og andre generelle opplevelser knyttet til arrangementet vil telle med i en nyttevurdering.

De beløpene utlendinger faktisk betaler og legger igjen i Norge mens de er her, er imidlertid relevante størrelser. Videre vil netto ekstra samfunnsøkonomisk verdiskapning av hver krone

i løpende forbruk for utlendinger være høyere enn for nordmenns konsum under EM-perioden.

Nordmenns konsum i Norge under EM-arrangementet vil så godt som 100 % kun representere omfordeling av innenlandsk konsum fra en type vare/tjeneste til en annen. De betaler allerede mva og evt. andre skatter på sitt opprinnelige konsum, og overflytting av konsum til EM-relaterte varer og tjenester vil dermed ha null netto samfunnsøkonomisk effekt. Et unntak fra denne generelle regelen, vil være nordmenn som ville ha reist på ferie til utlandet uten et EM og som pga EM i stedet velger å tilbringe ferietid hjemme. I et slikt tilfelle kan nordmenns ekstra konsum i Norge (i stedet for i utlandet) behandles på samme måte som utlendingers konsum under EM, jf. nedenfor.

Utlendinger bidrar i utgangspunktet null til verdiskapning i Norge. Utenlandske tilreisende til Norge i forbindelse med EM vil derfor bidra til en netto økning i samfunnsøkonomisk overskudd. For det første vil alt kjøp i Norge bidra til økt skatteinngang fra mva og andre vareskatter. Dette vil være ren netto for statskassen (og dermed også for total norsk verdiskapning). For det andre vil dekningsbidraget til en norsk selger være en ren netto økning for norsk verdiskapning. Dekningsbidraget (DB) vil her være salgspris uten mva og vareskatter fratrukket alle variable kostnader (hovedsakelig vareinnsats og lønnskostnader). Jo høyere andel av totalt varekjøp fra utlendinger som utgjøres av mva og andre vareskatter og dekningsbidrag, jo større blir netto økning i norsk verdiskapning. To eksempler klargjør dette.

Varekjøp for 1000 kroner, kun mva og moderat dekningsbidrag. Prisen på 1000 inkluderer mva og pris ekskl. mva blir dermed 800 kroner. Hvis vi antar en enhetskalkyle for selgeren på $P - VEK = DB$, der VEK står for variabel enhetskostnad, på $800 - 600 = 200$, vil dermed netto økt verdiskapning i Norge være 400 kroner per 1000 kroner i økt salg til utlendinger.

Varekjøp for 1000 i varer med særskatter og mva samt høyt DB. Et godt eksempel kan her være øl i klasse E (pilsner). For hver liter øl er det i 2009 en særavgift på 17,72 kr per liter. Hvis vi beregner kr. 60 per halvliter øl som en snittpris inkl. mva, vil 1000 kroner som i sin helhet går med til kjøp av halvlitre for det første omfatte mva for 200 kroner. Videre vil den samme utgiften på 1000 kroner innbefatte en alkoholavgift på ca 148 kroner. Når det gjelder dekningsbidrag per solgte halvliter har vi ikke full oversikt over en realistisk kalkyle. 60 kroner inkl. mva blir en salgspris på 48 kroner ekskl. mva. Salgspris på 48 skal dekke alkoholavgift per halvliter på nesten 9 kroner. Vi har da en

salgspris fratrukket alle avgifter på ca. 39 kroner. Hva de variable kostnadene ligger på per solgt halvliter er noe vanskelig å anslå, men vi antar at disse neppe utgjør mer enn halvparten. I så fall anslår vi DB per halvliter til om lag 20 kroner. Basert på disse forutsetningene, vil netto økning i norsk verdiskapning for utlendingers kjøp av halvliter for 1000 kroner bli som følger: 200 (mva) + 148 (alkoholavgift) + 333 (DB) = 681 kroner. For enkelte typer varer kan altså nettobidraget til Norges økonomi være betydelig per krone kjøpt av utlendinger.

I denne omgang er disse tallene kun ment som eksempler og illustrasjoner. Vi kommer tilbake til bruk av denne type tall som grunnlag for å beregne nyttevirkninger under arrangementet i kapittel 4.

3.10 Ringvirkninger kan være store i en region, men langt mindre for nasjonen

Det blir ofte gjennomført ringvirkningsanalyser for ulike typer regionale tiltak og prosjekter. Et eksempel kan være etablering av et turisthotell i en region som ikke har dette fra før. Det kan da sannsynliggjøres en rekke typer ringvirkninger av en slik etablering for den aktuelle regionen. Etableringen vil skape økt byggeaktivitet og arbeidsplasser under investeringsfasen og gi varig økte arbeidsplasser i driftsfasen. Dette vil øke skatteinngangen til kommunen og regionen, og det kan bli et bedre marked for lokale tjenesteleverandører til hotellet, økt etterspørsel og lønnsomhet for transportfirmaer osv. Det er imidlertid lite eller intet av dette som vil gi noen netto økning i samfunnets verdiskapning. Dette fordi samtlige av de omtalte virkningene i prinsippet innebærer konkurranse om knappe ressurser som i hovedsak må antas å være fullt utnyttet i utgangspunktet.

En etablering av en ny bedrift eller et nytt tiltak *kan* selvsagt gi en netto økt verdiskapning. Dette forutsetter i så fall at produktiviteten og verdiskapningen er høyere når ressurser flyttes til den nye bedriften eller prosjektet, sammenlignet med det de samme ressursene ellers ville ha bidratt til. Det er slik vi på lang sikt oppnår høyere produktivitet og levestandard. Likevel er det altså slik at det kun er differansen i ressursenes produktivitet og verdiskapning mellom ny og gammel anvendelse som bidrar til en netto samfunnsøkonomisk gevinst. I de fleste tilfeller vil derfor en slik gevinst være av moderat størrelsesorden. Mens ringvirkningsanalyser kan være relevante i en regional sammenheng, er de fleste av tallene

som fremkommer som gevinster i slike analyser derfor langt mindre i en samfunnsøkonomisk analyse på nasjonalt nivå.

3.11 Oppsummering angående total omregning fra markedskostnader til samfunnsøkonomiske kostnader

Som forklart i innledningsavsnittet, har det ikke vært vår oppgave å komme med kvalitetssikringer av kostnadsanslagene for EM i Norge i 2016. Ei heller har det vært vår oppgave å foreta omregninger fra betalbare kostnader til samfunnsøkonomisk relevante kostnader. Fra de ulike punktene omkring omvurderinger av kostnadskomponenter ovenfor, kan vi likevel komme med enkelte oppsummerende kommentarer. Hvis man går gjennom de ulike trinnene i SNFs omberegninger (Andersen m.fl. 2008, Pedersen 2008a), ser man at det er en tendens til at noen faktorer tilsier at relevant kostnad er høyere enn markedskostnad, mens andre tilsier det motsatte. Den samlede effekten er derfor at total relevant samfunnsøkonomisk kostnad ikke nødvendigvis avviker dramatisk fra faktiske kostnader til markedspriser. Dette er imidlertid langt fra noen generell konklusjon – hvorvidt det blir store eller små avvik mellom faktiske markedskostnader og samfunnsøkonomisk relevante kostnader vil være avhengig av en rekke forhold og kjennetegn ved de enkelte prosjekter som vurderes og hvilke antagelser som legges til grunn.

4. Nyttevirkninger under arrangementet

Arrangementet i Norge vil strekke seg over om lag én måned og omfatte i overkant av 20 kamper. Nyttevirkningene under selve arrangementet kan knyttes dels til den direkte verdien av å se kampene og delta på folkefesten før og etter kampene, og dels til den samfunnsøkonomiske verdiskapningen av å møte den økte etterspørselen etter overnattinger, restaurantbesøk og annet utelivsrelatert forbruk. I en samfunnsøkonomisk analyse legges som allerede nevnt et nasjonalt perspektiv til grunn. Den direkte gevinsten for utlendinger av å overvære arrangementet tas derfor ikke med. Det er nordmennenes nytte, eller mer presist konsumentoverskudd, av å se kampene og ta del i folkefesten som skal telle med. I den grad deler av billettinntektene og salg av EURO 2016-effekter tilfaller Fotballforbundet, vil denne andel for de utenlandske tilskuerne også utgjøre en gevinst i samfunnsøkonomisk forstand. Billettinntekter fra norske tilskuere som måtte tilfalle Fotballforbundet er derimot ikke å regne som inntekt i samfunnsøkonomisk forstand. Se også punktene 3.7 og 3.9 når det gjelder behandling av nordmenns og utlendingers konsum og betalingsvilje for kamper. I dette kapitlet går vi gjennom de sentrale samfunnsøkonomiske gevinstene av selve arrangementet, og prissetter disse der vi finner det mulig.

4.1 Kommersiell verdi av et EM-sluttspill

Et EM-arrangement eies av UEFA i den forstand at denne organisasjonen får inntektene fra TV-rettigheter, reklame, billettsalg og EM-effekter. Dette er fastslått i "Bid Agreement" for EURO 2016:

"The Host Association acknowledge and agrees that UEFA owns and controls all commercial rights in and in relation to UEFA EURO 2016 [...]"

Dette er den desidert største inntekten som direkte er knyttet til arrangementet. Samlede inntekter for UEFA fra EURO 2008 beløp seg til 1,3 mrd Euro, og fordelte seg slik:

Tabell 3. Kommersiell inntekt under EURO2008.

Inntektskilde	Beløp, mill. euro
TV-rettigheter	809
Reklame	290
Billetter	101
Annet	159
Totalt	1.359

Kilde: Executive Report, EURO 2008

Inntektene fra EURO 2008 var betydelig høyere enn fra EURO 2004 i Portugal. Samlede inntekter der beløp seg til 853 mill Euro.

Dette er inntekter som ikke direkte tilfaller arrangørlandene. Som nevnt ovenfor eier UEFA mesterskapet i den forstand at de er mottaker av de kommersielle inntektene fra sluttspillet. De betydelige inntektene overstiger trolig kostnadene ved å gjennomføre sluttspillene med god margin. Inntektene kan imidlertid ikke tas med i det samfunnsøkonomisk regnestykket, siden vi her anlegger et nasjonalt perspektiv.

Ved tidligere arrangementer har UEFA inngått avtale om kompensasjon til arrangørlandene. Under EURO 2000 fikk LOC i Nederland 59 mill Euro av en total inntekt for UEFA på 216 mill Euro. Av UEFAs totalinntekt utgjorde billettsalget ca. 65 mill Euro, dvs. at LOC i Nederland fikk overført brorparten av UEFAs inntekter fra billettsalget. Øvrige inntekter fra salg av TV-rettigheter og sponsorinntekter ble ikke tilbakeført arrangørlandet. Vi har ingen direkte kjennskap til UEFAs posisjon vedrørende en eventuell deling av inntektene fra det kommersielle salget, men har inntrykk av at UEFA nå har et strammere regime overfor arrangørlandene enn det som var tilfelle i år 2000. Videre er dette uansett noe som vil være gjenstand for forhandlinger mellom UEFA og arrangørland. Vi har derfor valgt ikke å tallfeste noe UEFA-bidrag til arrangørlandene.

4.2 Fortrengnings- og tiltrekningseffekter

Når et så stort arrangement som EURO 2016 evt. skal foregå i Norge, vil det åpenbart ikke bli kapasitet til både de som ankommer på grunn av arrangementet og alle de som ellers ville vært der. Hotellkapasiteten i vertsbyene og omegn tyder på at det må forutsettes tilnærmet full fortrenning av ordinære besøkende for å kunne innlosjere alle EM-tilreisende. For

generell reisekapasitet på flyplasser vil det også trolig bli stor grad av fortregning av ordinær aktivitet i vertsbyene (Oslo/Lillestrøm, Stavanger og Trondheim). Dessuten må man regne hotellovernattingsmuligheter som en forutsetning for de fleste andre turister. Uten hotellovernattingsmuligheter, vil andre turister ikke finne noe sted å overnatte selv om det skulle være transportkapasitet nok til å ta i mot dem samtidig som de EM-tilreisende, og vi må da anta at de finner andre land/byer å besøke i stedet. Netto tilstrømning av turister fra utlandet pga EM vil dermed være totalt antall besøkende pga EM minus alle som ville ha vært der uten EM men som fortregnes pga knapp kapasitet. Hvordan denne fortregningen arter seg har betydning for den samfunnsøkonomiske verdien. Fortregningen kan skje ved at andre turister og yrkesreisende (som ville ha vært her uten EURO 2016) forflyttes i tid og rom eller avlyses. Turister vil fremdeles kunne komme til Norge i visshet om at Oslo, Stavanger og Trondheim er "okkupert" av EURO 2016, men da må de legge besøket til andre destinasjoner som for eksempel resten av Vestlandet, Sørlandet og Nord-Norge. I den grad dette skjer, vil den økte omsetningen av hotelldøgn i disse områdene gi en samfunnsøkonomisk gevinst for Norge. Alternativt kan turistene velge å utsette eller fremskynde Norgesbesøket til et annet år. Arrangementet vil være kjent i god tid før 2016. Potensielle besøkende har derfor god anledning til å styre unna juni 2016. Igjen vil den økte omsetningen av overnattingsdøgn før eller etter arrangementet utgjøre en samfunnsøkonomisk gevinst som kan tilskrives EURO 2016.

Norge som turistattraksjon er veletablert med merkenavnet "*flott og særegen natur langt mot nord, lav befolkningstetthet, men dyrt*". Det er derfor ikke mange andre land enn Norge som kan tilby tilsvarende turistattraksjoner i Europa. Dette tilsier at fortregningseffekten av EM i større grad kan skje ved å fremskynde eller forskyve øvrig turisme enn at hele Norgesbesøket blir permanent kansellert. Hvis dette er tilfellet, vil fortregningen av annen turisme i vertsbyene ikke utgjøre en fortregning i samfunnsøkonomisk forstand, annet enn ved at nåverdien blir endret som følge av annet reisetidspunkt.

Samtidig vil en del av de som kommer for å følge deler av EURO 2016, være turister som uansett ville ha kommet til Norge – enten i 2016 eller et annet år. Den eventuelle verdien av disse besøkende skal ikke knyttes til mesterskapet, annet enn igjen ved en endret nåverdi som følge av evt. annet reisetidspunkt.

Arrangementet kan også ha effekter på nordmenns feriebeslutninger. For de som veksler mellom utenlandske og innenlandske ferier, kan effekten gå begge veier. Noen vil kanskje legge utenlandsferien til utlandet dette året, fordi de misliker "fotballpsykosen" som rammer landet disse ukene, mens det for andre vil være det stikk motsatte – de velger å bli i Norge for å få med seg EURO 2016.

For yrkesreisende som fortrenses vil alternativet være økt bruk av telefon/videokonferanser, forskyving i tid eller avlysning.

4.3 Overnatting

Fotballforbundet har utarbeidet en egen analyse av overnattingskapasitet og -behov. Vi legger til grunn de beregnede besøkstallene fra denne analysen, da vi ikke har kvalifisert grunnlag for eventuelt å gjøre selvstendige forutsetninger omkring dette. NFF har anslått at om lag 1,1 millioner utlendinger vil besøke Norge under arrangementet, og at dette vil generere om lag 3,4 millioner overnattingsdøgn.

For å anslå hvilken samfunnsøkonomisk gevinst dette gir Norge, må vi anslå hvor stor andel av de fortrenkte turistene som velger å komme til Norge på et annet tidspunkt eller som velger å besøke andre deler av Norge sommeren 2016. Dette vil selvsagt være svært vanskelig å avdekke, selv med større ressurser enn det som ligger innenfor rammen av vårt oppdrag. I lys av våre kommentarer ovenfor, finner vi 100 prosent fortregning som urimelig pessimistisk. Videre må det antas at en del av fotballturistene i 2016 ville ha besøkt Norge, enten i 2016 eller et annet år. Analysene utført under EURO 2008 (Østerrike) gir anslag på dette. De skiller mellom tre typer besøkende.

- *EURO-turister* er i landet utelukkende som følge av arrangementet.
- *Casuals* (Tilfeldige) har ikke kommet til Østerrike pga EM. EM er bare en tilleggsattraksjon.⁶

⁶ Ikke å forveksle med fotballpøbler, som ofte omtales som "casuals".

- *Time Switcher* som uansett ville ha besøkt Østerrike, men som har tidsforskjøvet oppholdet til å passe med EM.

I en samfunnsøkonomisk analyse er det kun forbruket til EURO-turistene som gir en positiv nytte-effekt for mesterskapet. I rapporten *”Wirtschaftliche wirkungen und zufriedenheit der EURO 2008 besucher in Österreich”* oppgis hvordan de besøkende i Fan Zones og på kampene fordeler seg på disse kategoriene. Her har vi valgt ut tallene for overnattingsbesøkende (ikke dagturister, som anses som vanskelig i Norge):

Tabell 4. Ulike kategorier besøkende i Fan Zones. EURO 2008 – Østerrike. Prosent

Land	EURO-turist	Casual (Tilfeldige)	Time Switcher
Kroatia	41.0	9.8	6.6
Tyskland	47.4	14.8	9.7
Polen	42.4	12.1	15.2
Spania	56.8	14.9	18.9
Italia	21.4	22.9	17.1
Sverige	55.9	10.8	5.4
Resten	31.1	21.9	15.1

Tabell 5. Ulike kategorier besøkende på kamper. EURO 2008 – Østerrike. Prosent

Land	EURO-turist	Casual (Tilfeldige)	Time Switcher
Kroatia	43.7	16.9	2.8
Tyskland	58.5	11.3	3.2
Polen	46.0	10.0	3.0
Spania	52.0	14.1	11.3
Italia	38.9	16.7	22.2
Sverige	57.2	7.2	1.4
Hellas	36.2	2.6	7.9
Russland	46.2	15.4	5.1
Tyrkia	46.2	15.4	5.1
Resten	47.7	13.6	7.6

Forskergruppen bak studien oppgir at 42 prosent av besøkende med billett (inkludert dagturister) var EURO-turister. Overnattingsstudien til Fotballforbundet viser at eksisterende overnattingskapasitet er vesentlig lavere enn forventet besøkstall. Vi finner det derfor lite sannsynlig at så mange som 58 prosent av de besøkende ville ha kommet uansett (evt. på et annet tidspunkt). Vi velger et mer beskjedent anslag, og i mangel av annet kvantitativt grunnlag forutsetter vi at denne gruppen veier opp for de turistene som fortrenses, men

som kommer på et annet tidspunkt. Med denne forutsetningen, vil de samfunnsøkonomisk relevante besøkstallene være lik det samlede antall utlendinger som benytter annen overnatting enn ordinære hoteller.

Vertsbyenes egne overnattingsanalyser viser hvordan gjestedøgnene vil kunne dekkes opp under arrangementet. Tabellen nedenfor viser vertsbyenes anslag på både ordinær og ekstraordinær kapasitet.

Tabell 6. Antall senger.

	Oslo/Lillestrøm ⁷	Stavanger	Trondheim
Hotell⁸	25000 (rom)	5500 (rom)	8300
Cruiseskip	5000		
B&B, moteller	0	1608	0
Camping/hytter	18000	9549	6000
Skoler/idrettshaller	23062	23700	7727
Privat utleie av bolig	30700	8038	8000
Privat utleie av fritidsbolig	22551		21000
Militærforlegninger	0	1714	1900
Studentboliger	7800	1113	4000
Totalt antall senger⁹	135.610	53.972	56.927

Kilde: Søkerbyenes rapporter

Dersom vi legger til grunn at hotellene belegges 100 prosent gjennom 30 dager som følge av EURO 2016, vil denne ordinære hotellkapasiteten kunne dekke om lag 1,6 millioner overnattingsdøgn. Vi antar at 90 % av denne kapasiteten utnyttes av utlendinger – hvilket gir oss 1,45 millioner utenlandske overnattingsdøgn i ordinær hotellkapasitet.

Antall totale overnattingsdøgn for utlendinger er av NFF beregnet til 3,4 mill. Dette er brutto antall overnattingsdøgn relatert til utviklingen av EURO 2016 i Norge. Av disse må om lag to millioner overnattingsdøgn dekkes opp av ekstraordinær kapasitet, og det er ut fra forutsetningene ovenfor dermed disse to millioner døgn vi benytter som vårt anslag på netto økt overnatting av utlendinger i Norge som følge av EURO 2016.

⁷ Hentet fra overnattingsrapport datert 19.12.2008.

⁸ Inkl. forventet ny kapasitet frem til 2016

⁹ Antar at 1 hotellrom i gjennomsnitt gir 1,5 hotellsenger

Hva er så den samfunnsøkonomiske gevinsten av å tilby ca. to millioner ekstra overnattingsdøgn? Markedsverdien av denne overnattingskapasiteten vil inngå direkte som samfunnsøkonomiske inntekter. For å tilby slik forpleining kreves det imidlertid betydelig ressursinnsats i form av arbeidsinnsats, vare- og kapitalinnsats. Som oversikten over mulige alternative overnattingssteder viser, legges det ikke opp til at EURO 2016 skal utløse store nyinvesteringer. I den grad disse overnattingsstedene kan stilles til disposisjon med et positivt dekningsbidrag for utlendinger, vil dette utgjøre en direkte samfunnsøkonomisk gevinst. I tillegg vil alle skatter og avgifter knyttet til omsetningen utgjøre en ren gevinst.

Den samfunnsøkonomiske kostnaden avhenger av hvilken verdi ressursinnsatsen knyttet til overnattingstjenestene har i alternativ anvendelse. Overnattingsbransjen generelt anses for å være en konkurranseutsatt bransje, hvilket tilsier at det ikke eksisterer vesentlig renprofitt (overskudd etter at kostnadene ved ressursinnsatsen – inkludert investert kapital – er dekket). Prisene i dette markedet vil i så fall over tid gi en normalavkastning på den investerte kapitalen. Et EM med et kraftig etterspørselssjokk vil i seg selv kunne skape renprofitt dersom prisene på den på kort sikt knappe overnattingskapasiteten presses opp. UEFAs "Bid Agreement" legger imidlertid føringer på hotellprisene under arrangementet. Følgende står i UEFAs "Tournament Requirements", Sector 11, s. 3:

"The price of accommodation plays a key role in the overall accommodation proposal since it can have a crucial influence on guest numbers. It is important for the bidder to ensure that hotels accept the principle that they will maximise their UEFA EURO 2016 returns by adopting moderate price levels that will not discourage potential guests from travelling to the host country. In general terms, any change on the average 2009 price levels should be aligned with the change in the consumer price index in the host country.

The bidder together with the local authorities shall use its best endeavours to ensure that the room rates payable by the relevant target groups conform to relevant market rates. In addition, the rates should in principle not exceed the following maximum levels (excluding VAT) per standard room:

5 hotel: EUR 350;
4* hotel: EUR 250; and
3* hotel: EUR 150.*

In general terms, any change on the average 2009 price levels should be aligned with the variation in the consumer price index in the host country as reported in the EU's Harmonized indices of consumer prices."

Den ekstraordinære kapasiteten bestående av utleie av skoler/studentleiligheter og private boliger og hytter, stilles heller ikke til disposisjon kostnadsfritt. De samfunnsøkonomiske kostnader ved å organisere utleien består hovedsakelig av dugnadsinnsats og eventuell avståelse fra egen bruk av utleieobjektene. Vi har ikke noe selvstendig tallgrunnlag som kan støtte beregning av slike samfunnsøkonomiske kostnader. Sjablongmessig legger vi til grunn en samfunnsøkonomisk resultatgrad på 50 % av omsetningsverdien – som også inkluderer en merverdiavgiftssats på 8 %. En såpass høy resultatgrad begrunnes med at dette er ekstraordinær overnattingskapasitet som har lav alternativ anvendelsesverdi: Skoler, idrettshaller og studentboliger er normalt tomme på denne tiden av året. Vi viser dessuten til avsnitt 3.4, der vi argumenterer for at kostnadene ved dugnadsinnsats i mesterskap av denne typen kan være relativt lave. Selv om overnattingsdøgnene organisert gjennom idrettslag skulle være fritatt fra merverdiavgift, opprettholder vi resultatmarginen på 50 % også for disse, siden vi antar at den samfunnsøkonomiske kostnaden ved denne dugnadsinnsatsen er lavere enn ved ordinær arbeidsinnsats.

Når det gjelder markedsprisen på denne typen overnatting vil selvsagt tallgrunnlaget være begrenset siden dette er overnattingsalternativer som i liten grad markedsomsettes i normalår. I den tidligere refererte kartleggingen av de besøkende i EURO 2008 (Østerrike), oppga svensker med billett i gjennomsnitt at de brukte 28 Euro per døgn på overnatting, mens tyskere med billett i gjennomsnitt oppga overnattingsutgifter på 34 Euro. De tilsvarende tallene for besøkende i Fan Zones var 34 og 19 Euro per natt for hhv svensker og tyskere.¹⁰

Vi legger til grunn snittpriser på 100, 200 og 300 kr per overnattingsdøgn som henholdsvis et lavt, middels og høyt anslag. Dette ligger lavere enn de ovenfor nevnte tallene fra Østerrike (som jo også vil inkl. en del ordinær hotellovernatting). Til sammenligning gir en online-booking av 3 døgn for 2 personer på flersengsrom i juni 2010 på Haraldsheim Vandrerhjem en snittpris på om lag 230 kroner per døgn/person.¹¹

¹⁰ Tall for besøkende fra andre utenlandske nasjoner ble ikke rapportert i denne delen av studien.

¹¹ Testet onsdag 29.7.2009

Med en slik antakelse får vi en samlet omsetningsverdi og samfunnsøkonomisk gevinst av de ekstraordinære overnattingene som vist i tabellen nedenfor.

Tabell 7. Omsetningstall og samfunnsøkonomisk gevinst – overnatting.

Pris per døgn/person	Samlet bruttoomsetning	Netto økt omsetning, mill. kroner	Samfunnsøkonomisk gevinst, mill. kroner
Lav snittpris (100)	1.400	200	100
Middels snittpris (200)	1.800	400	200
Høy snittpris (300)	2.000	600	300

Første kolonne angir beregnede omsetningstall for all EURO 2016-relatert overnatting for utlendinger – også innenfor ordinær hotellokapasitet. Snittprisen på et ordinært hotelldøgn er satt til 1 000 kroner. Det er kun prisen på den ekstraordinære kapasiteten som varierer fra lav til høy (100 til 300) i tabellen. Netto økt omsetning skal uttrykke den samfunnsøkonomisk relevante omsetningsøkningen, etter å ha justert for fortregningseffektene omtalt ovenfor.

4.4 Økt forbruk fra utlendinger i Norge under arrangementet

De som besøker Norge for å overvære EM-sluttspillet, både de som kommer med billett og de som kommer uten billetter (Fan Zone-besøkende eller reisefølge uten fotballinteresser), vil bruke penger på drikke, mat og andre innkjøp. Undersøkelsen av EURO 2008 i Østerrike kartla forbruksutgiftene til de besøkende – både de som møtte på kamparenaene og de som besøkte Fan Zones.

Følgende tabell viser gjennomsnittlig varighet av opphold (antall døgn) og forbruket fordelt på ulike varegrupper, slik det fremkom i denne intervjubaserte undersøkelsen. I rapporten oppgis tall for østerrikere (hjemmepublikum), tyskere og svensker. Vi oppgir her forbruket til tyskere og svensker, som i denne sammenheng var utlendinger, som var på besøk med overnatting.

Tabell 8. Besøkendes forbruk per dag under EURO 2008 – Østerrike.

	Stadionbesøkende		Fan Zone-besøkende	
	Tyskere	Svensker	Tyskere	Svensker
Varighet av opphold (døgn)	4,1	4,6	3,6	3,2
Mat, per dag	33,30	40,58	27,63	53,01
Alkoholfri drikke, per dag	10,23	9,46	6,59	7,93
Alkoholholdig drikke, per dag	27,73	27,83	29,97	35,03
Billetter	116,21	79,47	-	-
Overnatting, per dag	34,04	28,24	19,15	34,64
Transport, t/r overnattingssted-stadion/Fan Zone	89,13	105,62	40,94	55,62
Annet, per dag	11,08	14,99	6,75	9,18
Fanartikler, totalt opphold	4,34	3,68	2,88	3,08
Annen shopping, totalt opphold	3,59	6,88	3,25	9,41
Total forbruk, ekskl. overnatting og billetter per dag	179,40	209,04	118,01	173,26

Kilde: "Wirtschaftliche wirkungen und zufriedenheit der UEFA Euro2008 besucher in Österreich". Management Center Innsbruck og Johannes Gutenberg-Universität Mainz. 10. januar 2009.

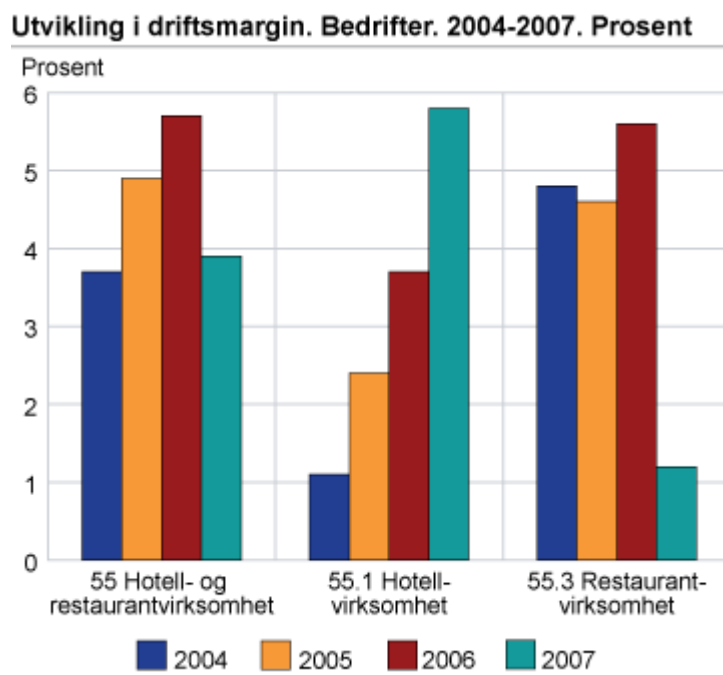
Dette er det mest nærliggende tallmateriale å bygge på når vi skal anslå forbruket til EM-turistene i 2016. Som tidligere vist i Tabell 2 er denne type forbruk dyrt i Norge – også sammenlignet med Østerrike. Mat, drikke og overnatting er vesentlig dyrere i Norge enn i Østerrike. Hvordan dette påvirker samlede forbruksutgifter, avhenger av prisfølsomheten i etterspørselen. Dersom etterspørselen er priselastisk (dersom prisen øker med 1 %, reduseres forbruket med mindre enn 1 %) ville samlede utgifter til de besøkende i Østerrike ha økt dersom dette mesterskapet hadde blitt arrangert i Norge. Hvis etterspørselen er elastisk (dersom prisen øker med 1 %, reduseres forbruket med mer enn 1 %), ville samlede utgifter falt. I empiriske studier fremkommer ofte restaurant og utelivskonsumet som priselastisk.¹² Slike studier vil imidlertid i hovedsak fange opp adferden til personer som velger mellom måltider *hjemme* og *ute*. Under mesterskapet har de besøkende allerede tatt en beslutning om reise til mesterskapet (ofte med overnatting). Vår vurdering er at

¹² Se for eksempel: <http://www.mackinac.org/article.aspx?ID=1247>

prisfølsomheten i konsumet til disse personene under oppholdet er lavere enn den generelle prisfølsomheten for tilsvarende konsum i hjemlandet. Vi vil derfor tro at denne type forbruk blant utlendinger under et EM heller vil være uelastisk enn elastisk. Dessuten vil forbrukstallene variere med de besøkendes nasjonalitet. I mangel av empirisk grunnlag, har vi her valgt å operere med et lavt, middels og høyt anslag på forbruket per overnattingsdøgn. På bakgrunn av forbrukstallene fra EURO 2008 lar vi disse være på hhv. 1200, 1800 og 2400 kroner per overnattingsdøgn (ekskl. selve overnattingskostnadene).

Igjen må vi gjøre forutsetninger om den samfunnsøkonomiske resultatmarginen. Forbruket går til kjøp av varer og tjenester som er mva-pliktig. Merverdiavgiften vil alene gi en margin på 20 % av omsetningsverdi (inkl. mva). Mat som ikke spises på egne serveringssteder har lavere mva-sats. Dette tilsier en noe lavere gjennomsnittlig mva-margin. Samtidig vil en del av forbruket generere særavgifter. Alkoholholdige drikker er et eksempel på det. Vi velger derfor sjablongmessig en gjennomsnittlig direkte skattemargin på 20 % av omsetningsverdi. Tillagt 20 %, som er Finansdepartementets anbefalte nivå på skattefinansieringskostnaden, gir dette en samfunnsøkonomisk skattegevinst av utlendingenes omsetning på 24 % av omsetningsverdien.

SSBs regnskapsstatistikk viser følgende driftsmarginer innen hotell- og restaurantbransjen:

Figur 1. Utvikling i driftsmarginen for hotell- og restaurantvirksomhet. Kilde: SSB.

I årene frem til 2007 lå driftsmarginene for restaurantbransjen på om lag 5 %. I forhold til omsetningstall inkl. mva, innebærer det en margin på 4 %. Etter vår oppfatning undervurderer disse driftsmarginene – som også inkluderer avskrivninger – lønnsomheten av å ta unna et kortvarig etterspørselssjokk. En slik etterspørsel forventes ikke å utløse nye investeringer av betydning, men vil selvsagt øke variable kostnader som lønn og vareinnsats og føre til svært høy kapasitetsutnyttelse under arrangementet. Det vil derfor måtte påberegnes ansettelse av ekstrahjelp og det faste personalet vil måtte ta ekstravakter. Som argumentert i avsnitt 3.9, er det samfunnsøkonomisk relevante nettobidraget per omsetningskrone knyttet til summen av dekningsbidrag og samlet skatteinngang for det offentlige. Vi har intet direkte regnskapsgrunnlag for å beregne hvor mye høyere dekningsbidraget er i forhold til driftsmarginene rapportert ovenfor. Vi legger derfor sjablongmessig til grunn et lavt, middels, og høyt anslag på dekningsbidraget med henholdsvis 10, 20 og 30 % av omsetningen.¹³ Sammen med skattegevinsten på 24 % (inkludert skattefinansieringskostnaden), gir dette et en samfunnsøkonomisk margin på 34, 44 og 54 % av omsetningsverdi (inkl. mva).

For å synliggjøre det økonomiske omfanget av arrangementet har vi i tabellen nedenfor rapportert (i første kolonne) vårt anslag på utlendingers totale EURO 2016-relaterte forbruk i Norge, eksklusiv overnatting. Disse tallene baserer seg på 3,4 millioner overnattingsdøgn. Igjen legger vi til grunn 2 millioner samfunnsøkonomisk relevante overnattingsdøgn (tentativt korrigeret for fortregningseffekter som omtalt ovenfor) – som forklarer netto økt omsetning i kolonne 2.

¹³ Dekningsbidrag i størrelsesorden 10 til 30 % er neppe noen overdrivelse da serveringsbransjen må antas å ha betydelige faste kostnader. I mangel av noen direkte regnskapstall, ligger vi imidlertid heller på den konservative siden i våre anslag på DB.

Tabell 9. Samfunnsøkonomisk gevinst av utlendingenes forbruk under EURO 2016 (mill kr)

	Samlet brutto-omsetning	Netto økt omsetning	Samfunnsøkonomisk gevinst – alt. L	Samfunnsøkonomisk gevinst – alt. M	Samfunnsøkonomisk gevinst – alt. H
Lavt forbruk (1200 kr. per døgn)	4.080	2.400	816	1.056	1.296
Middels forbruk (1800 kr. per døgn)	6.120	3.600	1.224	1.584	1.944
Høyt forbruk (2400 kr. per døgn)	8.160	4.800	1.632	2.112	2.592

4.5 Betalingsvilje for EM som en nasjonal "happening"

Hvis vi nordmenn tenker tilbake på OL på Lillehammer, er det utvilsomt slik at det fantes en form for generell positiv opplevelse for nasjonens innbyggere, ut over den enkeltes personlige og konkrete deltakelse på deler av arrangementet som publikummere m.v. Dette er en type nyttevirkning av å ha et stort arrangement i et land som må anses som relevant, selv om den er vanskelig å tallfeste med tilfredsstillende nøyaktighet. En slik nasjonal "happening" er dessuten et klassisk kollektivt gode: Den enkeltes glede av begivenheten svekker ikke andres mulighet til å glede seg over nøyaktig det samme. Dette gjelder selvsagt bare for den delen av "happeningen" som ikke forutsetter fysisk oppmøte på arena eller i Fan Zones.

I forbindelse med Londons søknad om å arrangere sommer-OL i 2012, ble det gjennomført en undersøkelse over briters gjennomsnittlige betalingsvilje for at landet skulle arrangere OL i London. Resultatet var at husholdninger utenfor London-området i gjennomsnitt var villige til å betale £ 12 per år i 10 år, mens tilsvarende tall for husholdninger i London var noe høyere, £ 20 per år i 10 år. Summert over alle husholdninger i og utenfor London og neddiskontert, brukes det dermed i beregningene over samfunnsøkonomisk nytte og kostnad ved OL i London et tall på ca. 3,2 mrd britiske pund som generell betalingsvilje for arrangementet. Omregnet til norske kroner skulle det bli om lag 34 mrd NOK. Dette er

selvsagt et svært høyt tall, og kan dermed synes å forsvare store kostnader ved å gjennomføre et OL-arrangement for Storbritannia.

Britenes betalingsvilje per husholdning (per år i 10 år) målt i norske kroner ligger i området ca. 130 til 210 kroner. Det kan godt tenkes at et slikt nivå kan være i nærheten av en gjennomsnittlig norsk husholdnings betalingsvilje for et fotball-EM i Norge.

Denne typen betalingsviljestudier er beheftet med store metodiske utfordringer, og anslagene kan derfor langt fra betraktes som sikre anslag på underliggende "sann" betalingsvilje. Måten spørsmålene formuleres på og hvordan svaralternativene styres, kan ha stor innvirkning på resultatene. En tysk studie forsøkte å kartlegge tyskernes betalingsvilje for å arrangere VM-sluttspillet i fotball i 2006 (Heyne et al, 2007). Sammenlignet med britenes betalingsvilje for sommer-OL, kommer denne studien ut med dramatisk lavere betalingsvilje. De samme personene ble kontaktet både før og etter VM-sluttspillet. Før sluttspillet var gjennomsnittlig betalingsvilje 4,26 Euro (som en engangssum), mens betalingsviljen hadde økt til 10,07 Euro etter arrangementet. Studien synes velegnet til å fange opp hvordan selve erfaringene med mesterskapet påvirker rapportert betalingsvilje, men vi stiller oss sterkt tvilende til om nivået gir et rimelig uttrykk for tyskernes betalingsvilje for et VM-sluttspill i fotball. Til det er spørsmålsformuleringen gitt en altfor negativ vinkling. Før arrangementet ble intervjuobjektene stilt følgende spørsmål:

"Suppose that shortly before the beginning of the cup finals, severe doubts on security issues with regard to stadium construction and potential terrorist attacks are raised. Given the current status of security, the threat of terrorism is comparable in scale to that at the 1972 Olympics in Munich. Therefore, the FIFA is tending toward relocating the cup finals to Switzerland, where an ideal infrastructure is ready to stage the matches thanks to early and thorough preparation of the Swiss co-hosting of the 2008 European Cup finals. There is still a chance that the tournament will take place in Germany, but only if a series of costly safety measures are adopted. However, these previously unplanned measures can only be financed with immediate voluntary contributions from the population. Would you personally be willing to contribute some of your own money to ensure the finals can be hosted in your home country?"

Koblingen til terrorisme og sikkerhetsproblemer setter etter vår oppfatning hele arrangementet i et dårlig lys, hvilket må kunne forventes å ha stor innvirkning på den

rapporterte betalingsviljen. Selv om et VM-sluttspill i fotball er en type arrangement som ligger nærmere et EM-sluttspill enn et sommer-OL, tar vi – på grunn av denne svakheten – heller utgangspunkt i den britiske studien.

Siden vårt EM-arrangement deles mellom Norge og Sverige, er det nærliggende å dele på 2 for å ta hensyn til at kun halve arrangementet foregår i Norge. Vi må selvsagt også ta hensyn til at det er langt flere briter enn nordmenn når det skal oppskaleres fra husholdningenes betalingsvilje til total betalingsvilje. Siden oppgitt betalingsvilje er forankret til de prisnivåer og økonomiske rammebetingelser som gjaldt da studien ble foretatt, må vi også ta hensyn til utvikling i prisnivå og kjøpekraftsnivå fra 2004 til i dag. Alle disse forholdene blir derfor gjenstand for tallmessige justeringer i den punktvis gjennomgangen nedenfor.

Av forhold som vi ikke har inkludert noen justering for i listen nedenfor, nevner vi følgende to: i) For det første kan det selvsagt diskuteres hvordan man skal sammenligne et sommer-OL med et fotball-EM. Begge kan utvilsomt kategoriseres som "mega events", men det er muligens relevant å legge til grunn at sommer-OL er et enda større arrangement. ii) Et annet forhold som kan være relevant, er at nordmenn i mindre grad er vant til at det foregår "mega-events" i Norge enn det som er tilfelle for briter. Vi kan altså tenkes å være mer "sulteforet" på så store begivenheter, og kan av den grunn være villige til å betale mer for at slike ting skal foregå i Norge. Vi har ikke foretatt noen justeringer for verken i) eller ii), og da de trolig går i hver sin retning, mener vi dette kan forsvares.

Basert på det ovenstående gjennomfører vi følgende omberegninger for å konvertere anslag på betalingsvilje for London-OL med den norske delen av fotball-EM i 2016:

1. Gjennomsnittlig betalingsvilje for London-OL per husholdning i pund er oppgitt som £ 12 per år i 10 år for folk utenfor London og £ 22 per år i 10 år for folk i London. Eftec (2005) beskriver hvordan resultatene per husholdning har blitt aggregert og diskontert til et totalanslag for hele Storbritannia på £ 3,209 mrd. For våre formål er det mest hensiktsmessig å bruke totalanslaget på £ 3,209 som utgangspunkt for videre omskaleringer i de kommende punkter.

2. I norske kroner tilsvarer dette ca 35,3 mrd kroner basert på en kurs på 11 kr/£ (gjennomsnittlig kurs de siste 5 år er ca 11,14, mens kursen per 04.08.09 er på 10,22).
3. Justert for forskjell i antall innbyggere – med et folketall i Norge på ca 7,7 % av det i Storbritannia – blir dette totalt 2,71 mrd kr.
4. Vi dividerer så dette på to for å ta hensyn til at vårt EM-arrangement er delt mellom Norge og Sverige, dvs. totalt ca. 1,36 mrd kr.
5. Anslaget for Storbritannia var beregnet ut fra prisnivået og den økonomiske tilstanden i 2004. Vi oppjusterer derfor tallet med nominell prisvekst fra 2004 til 2009, dvs. 5 års prisvekst. Fra mai 2004 til mai 2009 har konsumprisindeksen med 1998 som basisår steget fra 113,4 til 125,7. Vi oppskalerer dermed til $1,36 \cdot 125,7/113,4 \approx 1,51$ mrd kr.
6. På samme måte som for nominelt prisnivå, tar vi også hensyn til økt reell kjøpekraft over tid fra 2004 til 2009. Vi antar da at oppgitt betalingsvilje vil øke proporsjonalt med økningen i reell kjøpekraft. Vi har ikke reelle BNP tall for 2009, men forskyver tilbake ett år og beregner økt BNP i faste priser per innbygger fra 2003 til 2008. Vi finner da en indeksmessig økning på 1,105, og oppskalerer dermed til $1,51 \cdot 1,105 \approx 1,67$ mrd kr.
7. På samme måte som vi i forrige punkt justerte for økt reelt BNP per innbygger over tid, korrigerer vi også for at nivået på BNP per innbygger er høyere i Norge enn i Storbritannia. Igjen er da antagelsen at betalingsviljen øker proporsjonalt med reell verdiskaping. Som mål på dette benyttes kjøpekraftsjustert BNP per innbygger. I 2007 var disse tallene hhv. 178,5 for

Norge og 118,9 for Storbritannia.¹⁴ Vi oppskalerer derfor til $1,67 \cdot 178,5/118,9 \approx 2,5$ mrd kr.

Etter denne trinnvise omberegningen, ender vi altså opp med et anslag på nordmenns generelle betalingsvilje for at Norge arrangerer fotball-EM i 2016 på ca 2,5 mrd kroner. Vi presiserer imidlertid sterkt at mens vi selv kan stå inne for de ulike trinnene i omberegningen ovenfor, er hele anslaget totalt prisgitt kvaliteten på den betingede verdsettingen av britenes betalingsvilje for OL i London 2012. Det er velkjent at det er meget stor feilmargin og usikkerhet knyttet til denne type undersøkelser, og tallanslaget på 2,5 mrd. kroner kan dermed langt fra tas som noen "fasit". I tillegg kommer de antagelsene som er gjort i de ulike trinnene ovenfor, som selvsagt i større eller mindre grad også er diskutabile. Vi mener likevel at det kan være relevant å oversette de britiske anslagene på betalingsvilje for en nasjonal "mega-event" til vår sammenheng. Dersom en skulle komme lengre enn dette, måtte en evt. iverksette en egen studie basert på betinget verdsetting av nordmenns betalingsvilje for fotball-EM, og det ligger svært langt utenfor våre ressurs- og tidsmessige rammer.

En annen studie av relevans ble foretatt i etterkant av UEFA EURO 2000 i Belgia/Nederland. Dette var ingen direkte betalingsviljestudie, men personene ble spurt om deres generelle holdning til denne type arrangementer – både ut fra rene personlige interesser og ut fra (etter deres oppfatning) samfunnets interesser. Hele 96 % av individene svarte at slike arrangementer bør arrangeres i Nederland – enten "av og til" eller "oftere".

Tabell 10. Holdning til EURO 2000 i Nederland – etter arrangementet.

	Egen interesse	Samfunnets interesse
Aldri mer	4	4
Av og til	40	44
Oftere	54	51
Vet ikke	3	0
Totalt	100 %	100 %

Kilde: Oldenboom (2006).

¹⁴ Kilde: Eurostat-tabell på følgende link:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb010>
For mer om den europeiske kjøpekraftsundersøkelsen, se også <http://www.ssb.no/ppp/>. Det finnes der også tall for 2008, men vi har heller benyttet 2007-tallene. Dette fordi 2008 er foreløpige tall og fordi BNP-tallet for Norge i 2008 er unormalt mye høyere enn øvrige land pga ekstraordinært høy oljepris.

4.6 Kort oppsummering

I dette kapitlet har vi forsøkt å tallfeste samfunnsøkonomiske gevinster som realiseres under arrangementet. Vi har dels basert analysen på erfaringer fra andre mesterskap, eget skjønn og input fra NFF. Det vil naturlig nok være heftet stor usikkerhet ved slike anslag – både fordi overføringsverdien fra andre arrangementer er usikker og fordi våre egne anslag også hviler på eget skjønn. Vi har imidlertid på flere punkter lagt inn et betydelig spenn i anslagene for å etablere et rimelig robust utfallsrom. Vi har vektlagt å synliggjøre alle forutsetningene som ligger til grunn for anslagene. På den måten lar anslagene seg lett etterprøve, og eventuell ny informasjon og endrede premisser kan hensyntas.

Verdien av ekstraordinær overnattingskapasitet er på denne måten anslått til å ligge i størrelsesorden 100 til 300 mill kroner.

Den samfunnsøkonomiske nettogevinsten av utlendingers forbruk (utover overnatting) er anslått til å ligge på 1,58 mrd kroner, men med 2,59 mrd kroner som høyeste anslag og 0,82 mrd kroner som laveste anslag.

Anslaget på nasjonens betalingsvilje for EM-happening, vurderer vi som det mest usikre anslaget, og da først og fremst siden dette forankres (men dog nedskaleres betraktelig) i en betalingsviljestudie gjennomført for sommer-OL i London i 2012. Med våre justeringer faller vi ned på en samlet betalingsvilje på 2,5 mrd kroner.

5. Nyttevirkninger etter arrangementet

Et EM-arrangement i Norge vil resultere i en rekke type investeringer som vil gi varige virkninger. Dette gjelder for det første rent fysiske investeringer i stadionanlegg og evt. tilknyttet infrastruktur. Slike investeringer vil åpenbart kunne ha en nytteverdi i mange år etter selve EM-arrangementet. EM vil også skape stor mediaoppmerksomhet rettet mot landet under arrangementet. Dette kan antas å gi en viss markedsføringseffekt for landet generelt og for vertsbyene spesielt, som også vil skape nyttevirkinger i årene etter selve arrangementet. I tillegg kan det trekkes inn evt. effekter på folkehelse og på organisasjonskompetanse for norsk fotball – både sentralt, og lokalt i klubbene. Vi går i dette kapitlet nærmere inn på noen slike mer varige virkninger av EM i årene etter arrangementet. Felles for samtlige er at disse generelt vil være vanskeligere å tallfeste enn de direkte økonomiske virkningene som realiseres under selve arrangementet.

5.1 Vurdering av varige effekter på turisme til landet og vertsbyer

Et fotball-EM vil skape svært stor mediaoppmerksomhet rettet mot arrangørlandet og vertsbyene i tiden før og under mesterskapet. Dette kan utvilsomt gi en effekt på interessen for å reise til Norge som turist, både til landet generelt og til vertsbyene spesielt, da de får stor oppmerksomhet under arrangementet. Det er derfor vanlig å regne med en viss "legacy-effekt" eller reklameeffekt som følge av et slikt arrangement, og flere studier av lignende arrangementer har lagt inn slike effekter som en gevinst.

Faglitteraturen på området advarer imidlertid mot å ta slike positive effekter for gitt. Noen studier har kommet til marginale eller ingen effekter av "mega-events" på utlendingers oppfatninger om vertsbyer/land, mens andre igjen kommer til at slike effekter har vært positive.¹⁵ Slike arrangementer har kort varighet, og erfaringene viser at eventuelle positive effekter viskes ut relativt raskt. Et eksempel på dette er EURO 2000 i Belgia/Nederland. Oldenboom (2006) dokumenterer inngående samfunnsøkonomisk nytte og kostnad av dette arrangementet. I en survey-undersøkelse fremkom det at 55 % av respondentene ikke husket vertsbyene 1 år etter arrangementet. Bare 10 % av respondentene i Frankrike, Italia

¹⁵ Se for eksempel Solberg og Preuss (2007).

og Spania husket, 5 år etter, hvilket land som var vertskap for EURO 1996 (England). Dette indikerer at korttidseffekten kan være positiv, men at denne trolig depresieres raskt.

Det bør også understrekes at Norge ikke kan ta for gitt at effekten har positivt fortegn. Et vellykket og godt organisert arrangement kan gi en sterkere positiv effekt, mens svikt i organiseringen kan gi en tilsvarende sterkere negativ effekt. Gripsrud (2008) beskriver en studie gjennomført før og etter Torino-OL i 2006. Resultatene viste at de mest sportsinteresserte fikk en mer negativ oppfatning av Italia ("individdimensjonen").

5.1.1 To eksempler på prissetting

Et første eksempel er beregningene i PwC (2005) og Blake (2005) for London-OL i 2012. Legacy-effekten er der beregnet til totalt 622 mill pund eller ca. 6,8 mrd NOK målt som økning i BNP for Storbritannia, mens den for London-regionen ble anslått til ca 17,7 mrd NOK. Virkningen for London er altså antatt å være 2,6 ganger så stor som for Storbritannia totalt. Det innebærer at effekten på BNP for Storbritannia unntatt London er negativ, dvs. $6,8 - 17,7 = -10,9$ mrd NOK. Disse tallanslagene omfatter kun 4 år med ettervirkninger, dvs. 2013-2016.

Også for Tromsø-OL i 2018 ble det gjennomført beregninger av NORUT (2008) angående varige effekter på økning i turisme og økt omfang av forretningsmessig tjenesteyting i Tromsø-regionen. De konkluderte med en samlet nåverdi for disse varige effektene på totalt ca. 5,5 mrd kroner. SNFs OL-rapport nedjusterer imidlertid denne nåverdien av positive varige effekter til ca 1,09 mrd kroner, dvs. under 20 % av NORUTs anslag. Denne kraftige nedjusteringen skyldes flere forhold, men størsteparten skyldes følgende to: i) NORUT antok evigvarende positive effekter, mens SNF antar at den positive merkevareeffekten avtar eller "depresierer" over tid. De legger derfor til grunn at effekten avtar lineært over 10 år fra 2018 til 2028 og er null etter dette. ii) NOKUT beregner gevinsten som hele verdien av arbeidskraften, som settes lik lønnsnivået. SNF benytter kun merverdien av arbeidskraften i ny anvendelse, dvs. økt verdiskapning som følge av overføring av arbeidskraft til mer produktiv anvendelse enn opprinnelig sysselsetting, jf. også vårt avsnitt 3.10 ovenfor. NORUTs beregning synes kun å være relevant dersom man antar at all sysselsetting var

ufrivillig arbeidsledig i utgangspunktet. Og selv da vil kostnaden ved økt bruk av arbeidskraft være noe for lavt anslått, jf. tilfelle iii) i avsnitt 3.3. På samme måte som for andre beregninger av ringvirkninger for en region, er det altså snakk om langt lavere netto samfunnsøkonomisk gevinst enn de direkte regionale virkningene på verdiskapning. Det er derfor liten tvil om at det er SNFs verdianslag som er de relevante i en samfunnsøkonomisk kalkyle.

5.1.2 EM2016 – et tentativt anslag

Vi har intet selvstendig grunnlag for å anslå direkte hvilke varige effekter det kan bli på omfang av turisme til Norge som følge av et fotball-EM. Beregningene for OL i Tromsø kan imidlertid antyde noe om en relevant størrelsesorden på slike effekter. Det er imidlertid selvsagt betydelige forskjeller mellom et vinter-OL og et fotball-EM. Interessen for arrangementet er annerledes fordelt mellom land, og vil være langt større fra de fleste sør- og østeuropeiske land for EM enn for vinter-OL. Samtidig mister man en del oppmerksomhet fra Nord-Amerika og Japan, som ville rette seg mot et vinter-OL, men ikke fotball-EM. Total oppmerksomhet kan muligens være på om lag samme nivå. Vår EM-søknad skal imidlertid deles med Sverige, og dette vil kunne gjøre markedsføringseffekten spesifikt mot Norge mindre tydelig. Samtidig var Tromsø-OL ment å skulle foregå som et samlet arrangement i én region, mens den norske delen av fotball-EM er spredt utover landet. Vi vil derfor tro at de rent regionale effektene kan bli mindre tydelige, men at det fortsatt kan være en betydelig markedsføringsmessig effekt for nasjonen samlet.

I mangel av noe bedre, vil vi derfor – høyst skjønnsmessig – anslå den samfunnsøkonomiske gevinsten knyttet til varig turismeeffekt til halvparten av anslagene for Tromsø-OL (pga deling av oppmerksomheten med Sverige, jf. tilsvarende behandling av total betalingsvilje i avsnitt 4.5). I så fall snakker vi om en effekt på noe over ½ mrd NOK. Vi har da kun dividert SNFs anslag på 2, men mangler justering for prisnivå og ulik diskonteringslengde. SNFs tallanslag på 1,09 mrd kroner er nåverdi målt i faste 2007-kroner av effekter som inntreffer i 10-års-perioden fra og med 2019 til og med 2028. Diskonteringen er derfor fra 12 til 21 år. Hvis vi ellers benytter samme forutsetninger, men diskonterer tilbake til 2009-virkninger fra og med 2017-2026, vil vi få 4 års kortere diskontering for samtlige tall. Med en reell

kalkulasjonsrente på 2 % per år, vil dette isolert sett øke anslaget i nåverdi fra $1,09/2 = 0,545$ mrd til ca. 0,6 mrd. Vi har da ikke tatt hensyn til evt. endringer i relative realpriser mellom ulike pris- og kostnadskomponenter som inngår i kalkylene per år, kun til ulik diskonteringslengde. På svært usikkert grunnlag, er ut fra dette vårt anslag på den samfunnsøkonomiske "legacy-effekten" for norsk turisme i størrelsesorden 0,6 mrd kroner.

5.2 Verdi av etterbruk av idrettsanlegg

Vertsbyenes rapporter inneholder kostnadsanslag på samlede investeringer i stadionanlegg for å tilfredsstille UEFAs krav. Spørsmålet er hvorvidt disse kostnadene i sin helhet skal telle med som samfunnsøkonomisk relevante kostnader i forbindelse med EM, og om det finnes relevante nyttevirksomheter som det bør korrigeres for. Vi bruker her opplysningene fra Stavanger angående en utbygging av Viking Stadion som et eksempel for å diskutere dette nærmere. Hensikten er i liten grad å skulle tallfeste nyttevirksomheter og/eller kostnadsjusteringer, men heller å få frem momenter som i prinsippet vil være relevante.

Viking stadion skal i forbindelse med EM utvides til en kapasitet på 30 000 tilskuere. Dagens kapasitet er 16 500. Etter EM skal kapasiteten bygges ned igjen til 22 000. I prinsippet vil følgende kalkyle være fruktbar for videre diskusjon angående relevant EM-spesifikk nettokostnad for den planlagte utvidelsen av Viking Stadion:

Tabell 11. Relevante kostnads- og nyttekomponenter for utbygging (og nedbygging) av Viking Stadion.

Kostnad og nytte i nåverdi	
Kostnad ved økt kapasitet fra dagens nivå til 22.000	A
Kostnad ved siste 8.000 opp til 30.000	B
Kostnad ved nedrivning av demonterbar kapasitet (8.000)	C
Totale anleggskostnader	A+B+C
Bruksverdi av økt permanent kapasitet (22.000)	D
Evt. netto bruksverdi av nedbygd og flyttet EM-kapasitet (8.000)	E
Samlet relevant netto kostnad	A+B+C-D-E

Totale direkte investeringskostnader er anslått i Stavangers prosjektbeskrivelse til 508,4 mill kr. I tillegg kommer indirekte kostnader knyttet til grunn og annen infrastruktur, honorarer m.v. på 86,8 mill, slik at totalkostnaden kommer opp i 625,7 mill kr. Alt dette er betalbare kostnader, og dette vil ikke uten videre samsvare med samfunnsøkonomisk kostnad for utbyggingen, jf. flere av avsnittene i kapittel 3 og SNFs omberegninger fra betalbare kostnader til samfunnsøkonomisk kostnad for OL i Tromsø, Andersen m.fl. (2008). I en fullstendig nytte-kostnadsanalyse vil derfor samlede kostnader A+B+C i Tabell 11 med stor sannsynlighet bli et annet tall enn det som fremkommer i Stavangers prosjektbeskrivelse på 625,7 mill kr.

Vårt poeng her er imidlertid ikke omskaleringer av kronebeløp som følge av pris- og kostnadsvekst samt diskontering til nåverdier, men snarere konsistent behandling av kostnadselementene A, B og C og bruksverdikomponentene D og E. Fra Stavangers konsept fremgår det at totalkostnaden på 625,7 mill kr kan splittes opp i følgende kostnadsbolker:

- Kostnader tilknyttet permanent del (opp til 22 000 plasser): 321,2 mill
- Kostnader vedrørende demonterbar del (8 000 plasser): 276,5 mill
- Kostnader ved bruk av områder i tilknytning til stadion under EM: 28 mill

Stavangers konsept er basert på en egenfinansiering fra Viking Fotball ASA på kr 221,2 mill, dvs. 100 mill mindre enn kostnaden til den permanente delen av stadion. Argumentet som anføres for dette, er at den permanente delen av stadion må bygges på en dyrere måte for å tilpasses den demonterbare delen. Videre vil det være noen ekstra byggearbeider på den

permanente delen etter at den demonterbare delen er fjernet etter EM. Total ekstrakostnad for den permanente delen pga tilrettelegging for den demonterbare delen er beregnet til kr 100 mill.

Viking Fotball ASA antar å kunne få til en sunn finansiering og drift av den permanente delen av stadion med en egenfinansieringsandel på 221,2 mill kroner. Med andre ord antar Viking Fotball ASA å få tilstrekkelig ekstra fremtidige inntekter til å forsvare en investeringskostnad på 221,2 mill kr. Slike ekstraintekter er knyttet til økt publikumskapasitet på ordinære kamper og andre begivenheter som konserter og lignende, samt videreutvikling av sponsor- og konferansekonsepter m.v. tilknyttet stadion. Med en slik forutsetning fra utbyggerens side, synes det rimelig å anta at økt bruksverdi tilknyttet den permanente delen av stadionutbyggingen (D) må være minst i størrelsesorden 221,2 mill. Den kan også være en del større, siden bedriftsøkonomisk inntekt fra økt billettsalg til kamper og konserter må antas å være lavere enn samlet betalingsvilje, jf. avsnitt 3.7.

Argumentasjonen hittil er basert på at kostnadselementet A i Tabell 11 inkluderes som en EM-spesifikk kostnad, samtidig som nyttekomponenten D også inkluderes. Dette forutsetter i så fall at utbyggingsplanene opp til en kapasitet til 22 000 plasser ikke anses som konkrete nok til å bli inkludert i nullalternativet (intet EM). Sagt på en annen måte; det må et EM-arrangement til for å utløse disse investeringene på Viking Stadion. I så fall er samlet relevant netto kostnad som angitt i Tabell 11, dvs. $A+B+C-D-E$.

Alternativet er å anta at klubbens egne planer innebærer at en kapasitetsutvidelse opp til 22.000 plasser vil bli gjennomført uavhengig av EM. Da skal verken kostnadselement A eller nytteelement D inkluderes i kalkylene vedrørende EM. Imidlertid bør det tas hensyn til at bygging av den midlertidige tribunen med 8 000 plasser (kostnadselement B og C) også påvirker element A ved at en dyrere løsning for A må velges. I Vikings egen argumentasjon er denne ekstrakostnaden – som nevnt ovenfor – anslått til 100 mill kroner. Hvis vi tar dette anslaget som gitt i vår eksempelkalkyle, vil den relevante samfunnsøkonomiske nettokostnaden for EM (dersom utvidelse av kapasitet til 22 000 tas med i nullalternativet) bli som følger: $100.000.000+B+C-E$.

Når det gjelder anslag på etterbruksverdi for den demonterbare delen av stadionløsningen, dvs. E i Tabell 11, argumenteres det i Stavangers konsept for at denne ligger i størrelsesorden 38,1 – 76,2 mill kr. Det fremgår at man her har tolket etterbruksverdien som ”summen av materiell og montering”. Det er noe uklart for oss hvordan anslaget på 38,1 – 76,2 mill kroner har fremkommet, men vi antar at dette er et anslag på hvilken verdi den demonterbare stadiondelen kan ha for andre klubber, dvs. en potensiell realiserbar salgsverdi.

Et annet uklart punkt er hvor store kostnader som vil gå med til å frakte den demonterbare tribunen til en ny lokalisering, samt montere og klargjøre denne på en ny lokalisering. Den samfunnsøkonomisk relevante bruksverdien vil her i prinsippet være en eller flere (dersom den kan stykkes opp) andre klubbers betalingsvilje for ny tribune, fratrukket samtlige kostnader til frakt og monteringsarbeider. Vi har her intet grunnlag for å tallfeste dette, men ser for oss at det vil være betydelige frakt- og monteringskostnader, og at dette tilsier en relativt lav netto etterbruksverdi for demonterbare tribuneseksjoner (E).

De øvrige arrangørbyene har noe avvikende løsninger fra det som er omtalt hittil for Viking Stadion. Vi kommenterer derfor noen hovedtrekk fra stadionkonseptene fra de øvrige arrangørstedene punktvis nedenfor:

- I Trondheim er det primært planlagt en ren midlertidig utbygging av nåværende Lerkendal Stadion. Dvs. at det i hovedalternativet ikke vil bli noen økt etterbruksverdi av typen D i Tabell 11 ovenfor. Den relevante etterbruksverdien er i så fall knyttet til etterbruk av demonterte tribunelementer av typen E i Tabell 11. Her skisserer Trondheim bruk ved en ny storhall i Trondheim/Trøndelag, samt nye tribuner ved eksisterende anlegg i regionen. Dette er imidlertid kun kort omtalt og uten forsøk på tallfesting.
- I Lillestrøm planlegges det bygging av en helt ny stadion, Lillestrøm Arena. Dagens Åråsen inngår dermed ikke i planene for EM annet enn som et areal som evt. kan benyttes til andre formål enn selve kampavviklingen. Den nye arenaen er lokalisert i et område som per i dag er ubebygget og eiet av Staten v/Forsvarsdepartementet,

men med bruksrett for Skedsmo kommune. Lillestrøm Arena er planlagt med en total kapasitet under EM på 40.000. Etter EM vil det bli til en total kapasitet på 20.000 seter som fotballarena og 35.000 for andre typer arrangementer (der deler av banen kan benyttes til publikum). I prinsippet vil derfor bruksverdier av både type D og E i Tabell 11 være relevante også for kalkylene angående Lillestrøm Arena. Et ytterligere moment som ikke er aktuelt i Stavanger og Trondheim, vil være knyttet til planer for dagens eksisterende stadionanlegg (Åråsen). EM utløser bygging av en ny hovedarena som etter EM vil bli benyttet av Lillestrøm Sportsklubb. Evt. alternativ bruk av Åråsen bør da bringes inn i regnestykket som en direkte konsekvens av EM-arrangementet. En kan for eksempel tenke seg salg av hele stadionlegget og at området utvikles for ren næringsdrift. Salgsverdien av Åråsen bør da trekkes fra i en beregning av relevant samfunnsøkonomisk nettokostnad knyttet til ny Lillestrøm Arena.

- Ny nasjonalarena i Oslo er planlagt lokalisert til Alna/Kjelsrud-området i Groruddalen. På samme måte som Lillestrøm er det altså snakk om oppbygging av en helt ny stadion og med tilhørende ny infrastruktur helt fra bunnen av. Til forskjell fra Lillestrøm, er imidlertid arealet allerede bebygd fra før med enklere bygningsmasse og kontorbygninger, slik at prosjektet vil måtte bære kostnader knyttet til å kjøpe ut og rive ned eksisterende bygningsmasse. Den nye nasjonalarenaen skal ha en total kapasitet på 50.000 plasser, og denne kapasiteten planlegges bevart også etter EM. For Oslo-prosjektet er det altså ikke aktuelt med etterbruksverdi av demontert kapasitet. Det er imidlertid relevant å trekke inn økt bruksverdi av et forbedret nasjonalanlegg for fotball, dvs. en nyttekomponent av typen D i Tabell 11. Dette må i så fall være differansen i bruksverdi mellom dagens Ullevaal Stadion og det nye nasjonalanlegget i Groruddalen. Dette vil det naturlig nok være lite grunnlag for å tallfeste på dette tidspunkt, men vil altså i prinsippet være relevant. På samme måte som for forholdet mellom Lillestrøm Arena og Åråsen, vil det også være aktuelt å trekke inn en alternativverdi av dagens Ullevaal Stadion dersom hele eller deler av Ullevaal Stadion vil bli frigjort for annen type bruk som følge av den nye nasjonalarenaen.

De to nyttekomponentene D og E i Tabell 11 ovenfor, er begge tenkt som direkte utslag av økt kapasitet samt evt. forbedret kvalitet på tribuner på arenaene. En annen potensielt relevant nyttevirkning, kan være knyttet til forbedret tilkomst til stadionanleggene hver gang det skal arrangeres kamper eller andre store arrangementer. Flere av de større stadionanleggene i Norge er i dag preget av at de har blitt bygd ut i flere trinn, og at de til slutt har blitt i største laget i forhold til nærmiljø og infrastrukturløsninger. De kan ha dårlige kollektive transportløsninger, knapp parkeringskapasitet for privatbiler og ligge i bolig- og villastrøk som generelt er dårlig egnet til å motta så store mengder tilskuere. Nye, moderne stadionanlegg som planlegges fra starten av for å være tilpasset større publikumsmottak og transportkapasitet, vil åpenbart fungere langt bedre hver gang det skal arrangeres kamper eller andre større arrangementer. Det blir mindre kø for publikum og andre tilfeldige trafikanter, mindre støy for naboer, mindre parkeringsproblemer osv. Dette har åpenbart en nytteverdi knyttet til bl.a. spart tidsbruk samt reduserte støy- og miljøkostnader.

Norges EM-konsept er basert på å bruke Viking Stadion og Lerkendal med allerede eksisterende lokalisering og transportløsninger. Det vil derfor neppe bli noen vesentlige gevinster pga bedre kampavvikling i fremtiden pga EM i Stavanger og Trondheim. Denne type nyttevirkinger må i så fall kun være relevant for stadionkonseptene i Lillestrøm og i Oslo. Det vil her være differansen i kø-, støy-, og miljørelaterte problemer mellom nye og gamle stadionanlegg som det er relevant å inkludere som en samfunnsøkonomisk gevinst. Tallfesting av dette vil åpenbart være meget utfordrende.

5.3 Bidrag til byutvikling

I den samfunnsøkonomiske vurderingen av London-OL 2012 (PwC (2005)) er det et betydelig fokus på arrangementets bidrag til byfornyelse og utvikling av et per i dag underutviklet og til dels slumpreget område (sørøst-London). Argumentet synes da å være at dette området er av en slik forfatning at det uansett er behov for betydelige investeringer. Samfunnsøkonomiske kostnader for de OL-spesifikke investeringene kan da være lavere enn faktisk byggekostnad, siden disse investeringene bidrar til en bygnings- og infrastrukturmessig fornyelse av området, som uavhengig av OL er både ønskelige og nødvendige.

For Norges EM-søknad synes argumenter om generell byfornyelse å være lite aktuelle for de presenterte konseptene i Trondheim, Stavanger og Lillestrøm. Det nye nasjonalanlegget på Alna/Kjelsrud i Groruddalen er derimot planlagt i et område som per i dag er relativt underutviklet og der det uavhengig av EM i 2016 lenge har vært diskutert ulike opprustningstiltak.

Det er relativt strenge krav som må være oppfylt for at det vil være relevant å korrigere den samfunnsøkonomiske kostnaden for investeringer i EM-spesifikke idrettsanlegg nedover på grunn av bidrag til generell byfornyelse. For det første må det foreligge helt konkrete planer om investeringer i det samme området som er helt uavhengige av EM. For det andre må bygging av nasjonalanlegget utløse en nettogevinst knyttet til øvrige investeringer i området. Vi kan tenke oss to ulike mekanismer som her kan være relevante.

Den første mekanismen er å tenke seg at de totale investeringene må opp på et visst samlet nivå for å kunne nå målsetningene om en betydelig fornyelse og økt attraktivitet for hele området. Et nasjonalanlegg for fotball med tilhørende fasiliteter kan her være et så vesentlig bidrag at nødvendig omfang av øvrige investeringer blir mindre. I så fall vil deler av de EM-spesifikke investeringene direkte erstatte andre investeringer som uansett ville ha funnet sted. Det skal imidlertid sterkt understrekes at forutsetningen for et slik resonnement er at EM-spesifikke investeringer fortrenge investeringer som *uansett måtte ha funnet sted*, eller sagt på en annen måte: I det relevante nullalternativet (uten EURO 2016) vil det samme investeringsvolumet måtte ligge inne. I tillegg må investeringene i et nytt nasjonalanlegg ikke fortrenge andre prosjekter (i nullalternativet) som bedre ville vært egnet for utvikling av Groruddalen. Hvis det siste ikke er oppfylt, vil den samfunnsøkonomiske mindreakkastningen av et nasjonalanlegg i Groruddalen, sammenlignet med alternative prosjekter, måtte tas med som en samfunnsøkonomisk kostnad. Dette er analogt til den eventuelle korreksjonen av anleggskostnader som finansieres av tippemidler (se avsnitt 3.6).

Den andre mekanismen som kan være relevant, er å tenke seg at et nasjonalanlegg for fotball bidrar til en positiv pekuniær eksternalitet for området. Med det mener vi at et nytt og flott nasjonalanlegg i seg selv vil utgjøre en attraksjon og øke verdien av området. En slik

investering kan da være et "fyrtårn" og katalysator som øker den generelle attraktiviteten for området. Dette utløser i neste omgang høyere interesse og verdi for å etablere seg i området for øvrig næringsliv eller privatpersoner. Dette vil i så fall være en pekuniær eksternalitet i form av en merverdi som vil tilfalle de som kan selge eller leie ut grunn til en høyere markedspris enn uten nasjonalanlegget. For at en slik effekt skal tillegges betydning i en samfunnsøkonomisk analyse, må det imidlertid forutsettes at en slik positiv utvikling i denne bydelen ikke motsvares av en tilsvarende negativ utvikling i andre bydeler som opplever næringslekkasje til Groruddalen.

Så vidt vi vurderer det, er de foreliggende planer for byfornyelse i Groruddalen foreløpig noe for lite konkrete til at man uten videre kan anta at et nytt nasjonalanlegg for fotball bør få noen kostnadsrabatt fordi den vil gjøre nødvendig omfang av øvrige investeringer mindre. Argumentet om at et nytt nasjonalanlegg vil utløse positive pekuniære eksternaliteter synes derfor foreløpig som det mest relevante, men er selvsagt meget vanskelig å tallfeste på forhånd. I etterkant kan man tenke seg at bidrag til økt attraktivitet kan måles ved å studere tomte- og leieprisutvikling over tid i området etter hvert som anlegget planlegges, bygges og tas i bruk.

Det må også understrekes at dersom byutviklingseffekten skulle bli dokumentert til å gi grunnlag for en samfunnsøkonomisk "rabatt" på kostnadssiden, skal ikke den samfunnsøkonomiske gevinsten ved denne byutviklingen opptre på nyttesiden i det samfunnsøkonomiske regnestykket. En slik praksis ville innebære dobbelttelling: gevinsten tas med to ganger. Enten tar man med alle kostnadene, og legger inn en egen gevinst på nyttesiden, eller så "innvilges" en slik rabatt på investeringskostnaden samtidig som gevinsten fjernes fra listen over nytte-effekter.

Ideene for byutvikling i Groruddalen inkluderer bl.a. en ny T-baneløsning på tvers av dalføret. Dette er en investering som planlegges uavhengig av EM-prosjektet, og som således allerede ligger inn i null-alternativet. Relevant nytte og kostnad for EM-prosjektet er derfor kun knyttet til endring i nåverdi av kostnader og nyttevirksomheter på grunn av at EM-arrangementet evt. bidrar til å fremskynde byggingen av en slik ny T-banetrasé.

5.4 EURO 2016 og oppslutning om idrett

EURO 2016 er en av de større mediebegivenhetene innen idretten, og Norge vil som vertsnaasjon motta mange av verdens beste fotballspillere og landslag. I forkant av arrangementet planlegges det en rekke lokale aktiviteter for å fremme fotballinteressen blant barn og ungdom. Deltakelse i idrett for barn og unge må antas å ha positive helse- og sosialiseringseffekter. I den grad en slik idrettsbegivenhet lykkes med å rekruttere flere til barne- og ungdomsidretten, vil dette kunne ha en positiv gevinst for samfunnet. Her må det imidlertid skilles mellom nyrekruttering og overflytting fra andre idrettsgrener. EURO 2016 setter et enormt søkelys på fotball, og dette vil kunne ha sterk effekt på aktivitetsvalg for barn i aldersgruppen som normalt starter opp i organisert idrett (for eksempel aldersgruppen 6-9 år). Noen vil kunne velge fotball fremfor andre idretter. Det er likevel grunn til å tro at EURO 2016 med tilknyttede interessedrivende arrangementer vil øke rekrutteringen til idretten totalt sett. Slike arrangementer kan dessuten ha en positiv effekt for ungdommen ved å utsette frafallet. Frafallet fra organisert idrett i ungdomstrinnene er stort. For årskullene som er i den kritiske aldersgruppen rundt 2016, vil igjen EURO 2016 kunne ha en positiv effekt.

Hvor sterk rekrutteringseffekten og den påfølgende helseeffekten er, vil selvsagt være vanskelig å vurdere, og vi har ikke gjort noe forsøk på å prissette denne.

5.5 Kompetanse

Et så stort arrangement setter NFF, de aktuelle lokale klubbene, samt næringsliv og regionale myndigheter i vertsbyene på en organisasjons- og foretningsmessig prøve. Slik utgjør EURO 2016 en unik mulighet for å heve kompetansenivået i idrettsorganisasjonene. Dersom de lykkes, vil dette i neste instans kunne komme den ordinære aktiviteten til gode. Dette er opplagt vanskelig å vurdere effekten av, og det kan ikke prissettes i en slik studie. Hvor sterk denne effekten eventuelt blir, avhenger dessuten av hvordan NFF organiseres og involverer frivillighetsapparatet rundt arrangementet.

6. Avsluttende kommentarer

Rapporten er organisert med et sammendragkapittel først, der de viktigste konklusjoner og tallanslag oppsummeres og presenteres i form av en tabell. Vi nøyer oss her med å gjenta totalanslaget for de tallfestede nyttevirkningene, som er et intervall fra 4.016 til 5.992 mill kroner. Avstanden fra høyeste til laveste anslag er knyttet til varierende forutsetninger omkring nettogevinst av utlendingers forbruk under arrangementet.

Det største enkeltbeløpet blant de totale tallfestede nyttevirkningene, er anslaget på norske innbyggers totale betalingsvilje for at Norge arrangerer et fotball-EM i 2016. Dette er anslått til 2,5 mrd kroner. Det er en åpenbar svakhet med dette tallet at det er basert på sekundære kilder, dvs. omskalert fra estimert betalingsvilje blant britiske husholdninger for at London arrangerer et sommer-OL i 2012. Videre er det et generelt problem med betingede verdsettingsstudier av ulike typer ikke-markedsbaserte goder, at tallanslagene generelt er usikre og følsomme for analysedesignet. Det er derfor all grunn til igjen å fremheve at anslaget på 2,5 mrd kroner er svært usikkert, og selvsagt i ekstra stor grad siden det ikke er basert på noen faktisk analyse av nordmenns betalingsvilje for fotball-EM.

På den annen side skal det også sies at det nokså åpenbart finnes en betalingsvilje blant norske innbyggere for at Norge blir med på et EM-arrangement sammen med Sverige, og at dette kan utgjøre et betydelig samlet beløp. Anslaget på 2,5 mrd kroner synes i denne sammenheng ikke å være i en fullstendig gal skala. Poenget er snarere at det rent statistisk betraktet vil være svært stor usikkerhet rundt et slikt anslag på total betalingsvilje, og at faktisk samlet betalingsvilje meget vel kan være både vesentlig lavere og høyere enn vårt anslag. En slik usikkerhet vil for øvrig bestå også selv om man brukte betydelige ressurser på å gjennomføre en egen analyse blant norske innbyggere.

Referanser

- Andersen, C., R.J. Brunstad, K.P. Hagen, P. Heum og K.R. Pedersen (2008): Samfunnsøkonomisk analyse av et vinter-OL i Tromsø i 2018, SNF-rapport nr. 34/08.
- Anderson, P. L. , R.D. McLellan, J.P. Overton og G.L. Wolfram (1997): Price Elasticity of Demand. Paper tilgjengelig på: <http://www.mackinac.org/article.aspx?ID=1247>.
- Blake, A. (2005): The Economic Impact of the London 2012 Olympics, paper 2005/5, Nottingham University Business School. Paper tilgjengelig på: http://www.nottingham.ac.uk/ttri/pdf/2005_5.pdf
- Eftec (2005): Olympic Games Impact Study – Stated Preference Analysis. Final Report, 15. December 2005. Bearbeidet versjon finnes tilgjengelig som: Walton, H., A. Longo og P. Dawson (2008): A contingent valuation of the 2012 London Olympic games - A regional perspective, *Journal of Sports Economics*, Vol. 9, Issue 3, s. 304-317.
- Finansdepartementet (2005a): Veileder i samfunnsøkonomiske analyser. Tilgjengelig på: http://www.regjeringen.no/upload/kilde/fin/reg/2005/0029/ddd/pdfv/266324-veileder_i_samfunnsok_analyse_trykket.pdf
- Finansdepartementet (2005b): Behandling av kalkulasjonsrente, risiko, kalkulasjonspriser og skattekostnad i samfunnsøkonomiske analyser, Rundskriv R-109/2005. Tilgjengelig på: http://www.regjeringen.no/Upload/FIN/Vedlegg/okstyring/rundskriv/faste/r_109_2005.pdf
- Gripsrud, G. (2008): OL og markedsføring av land. *Magma*. Nr.2.
- Heyne, M. W. Maennig og B. Süßmuth (2007): Mega-sporting Events as Experience Goods. IASE Working Paper Series, Paper No. 07-06. Tilgjengelig på: http://www.holycross.edu/departments/economics/RePEc/spe/HeyneMaennigSussmuth_MegaEvents.pdf
- Oldenboom, E. (2006): *Cost and Benefits of Major Sports Events*. A Case Study of Euro 2000, MeerWaarde Onderzoeksadvies, Amsterdam.
- Olsen, F. og M. Moilanen (2008): OL i Tromsø 2018 – effekter for næringslivet, NORUT Rapport nr 5/2008.
- NOU 27/1997: Nytte-kostnadsanalyser: Prinsipper for lønnsomhetsvurderinger i offentlig sektor, Finansdepartementet.
- Pedersen, K.R (2008a): OL i Tromsø: Hva koster egentlig et idrettsanlegg? SNF-arbeidsnotat nr. 25/08.
- Pedersen, K.R (2008b): Verdien av en (ny) arbeidsplass (i Nord). SNF-arbeidsnotat nr. 24/08.

Planer for arenaløsning til UEFA EURO 2016 OSLO, notat, 7. juni 2009.

Planer for arenaløsning til UEFA EURO 2016 Stavanger, notat, 16. juni 2009.

Planer for arenaløsning til UEFA EURO 2016 Trondheim, notat (udatert).

Planer for arenaløsning for LILLESTRØM under UEFA EURO 2016, notat, 17. juni 2009.

PWC (2005): Olympic Games Impact Study. Final Report, PriceWaterhouseCoopers (UK), December 2005. Tilgjengelig på:

<http://www.culture.gov.uk/images/publications/OlympicGamesImpactStudy.pdf>

Solberg, H.A. og H. Preuss (2007): Major sport events and long-term tourism impacts. *Journal of Sport Management*. Vol. 21. 213-234.

Wirtschaftliche wirkungen und zufriedenheit der UEFA Euro2008 besucher in Österreich". Management Center Innsbruck og Johannes Gutenberg-Universität Mainz, 10. januar 2009.